प्रवेश सं० ४८० विषयः धर्मशास्त्रम् क्रम सं०

नाम (तवमः) प्रतिष्ठा मयूख: ग्रन्थकार नीलकण्ठ:

पत्र सं० ९-११, १०, ~~११~~, ३७, ३७, ४७.

श्लोक सं० ग० ५० अक्षर सं० (पंक्तौ) ३२ पंक्ति सं० (पृष्ठे) ९

आकार: ९.६ × ४.२. लिपि: देना. आधार: अ.

वि० विवरणम् पू. सं. १८२० अ. प्रा. ५.

सी० एस० यू० पा०—९९ एस० सी० ई०—१९५९—५० ००० 12215

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

वेदेन्द्वङ्कगेवर्षेमइवेदमितेदिने कम्पिनीपाठशालास्थपतिष्ठा[illegible]द्विमागमत् १

४८७

५ नवम: प्रतिष्ठामयूख: ५२ पत्रं ४१

श्रीराम

३३

प्र०ख० १

श्रीरविर्जयति॥ महो महत्समाराध्य जलो... त्सर्गमथोक्तवान्॥ प्रतिष्ठां सर्वदेवानां नील
कंठो वदत्प्रभुः॥ तत्रतत्कालाविशुद्धमोत्तरे॥ चैत्रे वा फाल्गुने वापि ज्येष्ठे वा माधवे तथा॥ मा
घे वा सर्वदेवानां प्रतिष्ठा शुभदा सिते॥ रिक्तान्यतिथिषु स्यात्सा वारे भौमान्यके तथेति॥ त
त्रैव॥ आषाढे द्वे तथा मूलमुत्तरात्रयमेव वा। ज्येष्ठा श्रवण रोहिण्यः पूर्वाभाद्रपदा तथा
हस्ताश्विनी रेवती च पुष्यो मृगशिरस्तथा॥ अनुराधा तथा स्वाती प्रतिष्ठासु प्रशस्यते
इति॥ नारसिंहे। तथा महाश्विनो मासउत्तमः सर्वकामदः देवी तत्र सदा शक्रपांसुना थि
पि प्रतिष्ठिता॥ भवते फलदा पुंसां कर्कस्थे वत्वषस्थिते॥ नतिर्नेच नक्षत्रं नोपका
स्नोत्रकारणं॥ मात्स्ये स्ववाराहनारसिंहत्रिविक्रमाः महिषासुरहंत्र्यश्च स्थाप्या ग्म
वैद्विष्णायने॥ क्वचिन्निषेधः आर्द्रादिके स्वातिविरामकाले न क्षत्रवंदे दश के १

स्थिते के॥ विवाहचौलव्रतबंधदीक्षा राजप्रतिष्ठादि न कार्यमेवेति॥ अथ संभाराः अ
र्कादि ग्रहसमिधां प्रत्येकमष्टशतं संक्षेपपक्षे॥ आज्यचर्वादि लोकपालादि यागाय पलाशा
दि समिधां प्रत्येकमष्टसहस्रं शतं वा॥ पुष्पमालाः कुंकुमं। कर्पूरः कस्तूरी॥ चंदनं गु
ग्गुलुः धूपदहनं। आरार्तिकं घंटापादुकादर्पणं॥ बलिसामग्री। पायसभक्ष्यभोज्यनै
वेद्यं होमार्थमाज्यंतिलमाषाक्षत फलादिकं प्रतिकुंडं विष्टरश्चत्वारः प्रतिकुंडं स्रुक्
स्रुवौ आसनानि त्रिसूत्री श्वेतोर्णासूत्रं॥ सर्वतोभद्रादिरचनाय श्वेतरक्तपीतनी
लहरिद्वर्णकाः॥ स्नपनकलशाः पल्लवाः कदलीस्तंभाः पताकादशध्वजाश्च द
शतेषां तेषां वेणुदंडाः वज्रमौक्तिकवैडूर्यशंखस्फटिक पुष्परागेंद्रनील इति रत्नाष्ट
कं हरितालमनः शिलाञ्जनरसांजनमाक्षिककांशीसस्वर्णमाक्षिक गै

Indira Gandhi National Centre for the Arts

रिका इति धान्यषट्कं॥ तिलयवमुद्गगोधूमनीवारश्यामाकसर्षपव्रीहयइतिबीजा

प्र.ख. रिका इतिधान्यष्टकं॥ तिलयवमुद्गगोधूमनीवारश्यामाकसर्षपव्रीहयइतिबीजा पात्रं २

२ ष्टकं सुवर्णरज तताम्रलोहत्रपुसीसरंगरीत्याख्य धात्वष्टकं। मधुपर्कं सौवर्णं

ताम्रंवाअर्घ्यपात्रं शक्त्येकद्वित्रिमाषसुवर्णशलाका स्थापनीयकलशस्ना

नि षोडशद्वारकलशाः अष्टौलोकपालकलशाः वेदिकलशाश्चत्वारः वास्तु

मंडलकलशाः कुंडकलशाः कुंडसंख्यया निद्राकलशःस्ना पनकलशाःपंच

चत्वारिंशत्॥ कलशसंख्यापाशराचाणि धारसहस्रान्वितोकलशो गजाश्व

स्या नव लीकसंगमह्लदद्वय वराहोत्खातरज द्वार मृद:मुरा मांसीवचा

गा२ कुष्ठ शैलेहरिद्रादारुहरिद्रासटीचंपकमुस्ता इतिदशसर्वौषध्यः। पंचगव्यं रामः

पृथक्पृथक्॥ व्रीहियवतिलगोधूमनीवारश्यामाकमुद्गइतिसप्तधान्यानि २

सं॰ ३२

पंचमादिन २

संभा त

शय्यासोपस्करा श्वेतवस्त्रं चामरं विचित्रवितानं त्रयोदकूलपट्टात्रत्विकवरणासा तीय२

मग्री शिल्पिवस्त्रयुगमित्यादिसंभारोमूर्तिप्रतिष्ठादिनात्प्राक्सप्तमेदिने द्वितीयदिनेस

घोवाप्रासादाग्रे मंडपंकृत्वा तन्मध्ये चतुरस्त्रांपंचहस्तांचतुर्हस्तां वाहस्तोच्छ्रि

तांवेदीं मंडपोत्तरेच तुर्द्वारंस्नानमंडपंतत्रवेदिकां त्रपंचकृत्वाशिल्पिस्थानात्प्रा

सादं प्रदक्षिणेपनदेवं तत्रानीयासने निधायाचांतः प्राणानायम्यमासाद्युल्लिख्यास्यां

प्र। मूर्तौलिंगेवादेवकलासान्निध्यार्थंमायश्रीसर्वफलाप्त्य सुखकामईश्वरप्रीतिका ११३

मोवाअमुकमूर्तेर्लिंगस्यवाप्रतिष्ठांकरिष्यइतिसंक गणपतिपूजनंपुण्याहवाचनं

चकृत्वा प्रतिष्ठायागनिमित्तंश्राद्धमेतत्कृत्दुर्लभं। यजमानात्मनः शक्त्येकरिष्ये

मातृपूर्वकं इति ... मंत्रमुक्त्वा॥ मातृपूजनं नांदीश्राद्धं चकृत्वायेचवत्ता

१ चा

Indira Gandhi National Centre for the Arts

नान्

प्र०स्व० त्रिंशत्षोडशाष्टौ चतुरो वा त्रस्त्रिंशो अष्टौ च तुरौ द्वार पालान् कृत्वा संपूजयेत् मधुप
३ त्रिंशत्षोडशाष्टौ चतुरो वा त्रस्त्रिंशो अष्टौ च तुरौ द्वार पालान् कृत्वा संपूजयेत् मधुप

कोदिनासरस्यवरण मण्डपमिति त्रिविक्रमाय: ततो मंत्रमूर्तिर्भवान्नाथ संसा
रोद्धारकारकः देव: पूजा होय यथा स्यात्कुरुध म्मो इति च न: संसार भय भीतेन त्र यं
यज्ञ: सुभक्तितः प्रारब्धस्त्वत्प्रसादेन निर्विघ्नं मे भवत्विति॥ आचार्यं प्रार्थ्य सर्वं घोषं
सपरिकर: सपूर्णकुंभो भद्रंक र्णेभि रिति मंत्रेण महामंडपं प्रदक्षिणी कृत्य प
श्चिम द्वारेण प्रविशेत्॥ तत्र आचार्य: अपक्रामंत्विति मंत्र फट्का तत्र सर्षपान्
विकीर्य देवा आयांतु यातुधाना अपयांतु विष्णो देवयजनं रक्षस्वेति रक्षां कृत्वा
वेदिकाग्नेय कोणे स्थूणां वस्तु दायै नम: वस्तु दामावाहयामि इत्यालभ्य गंधपुष्पा राम
दिनार्चयेत् तत: प्रादक्षिण्येन नमः दायै नम इति द्वितीयां आदित्यै इति तृती ३

अ२

२ पश्चिमसंध्यायै ५१

यां नंदायै इति चतुर्थीं मंडपाग्नेय कोणे भद्रायै इति प्रथमं सवस्त्वत्येन म: पूर्व संध्यायै मध्य
यां नंदायै इति चतुर्थीं मंडपाग्नेय कोणे भद्रायै इति प्रथमं सवस्त्वत्येन म: पूर्व संध्यायै३ मध्यसं
ध्यायै [illegible] गायत्र्यै सावित्र्यै बृहस्पतये अदितये वि
ननायै पौर्णमास्यै सिनीवाल्यै इति षोडश स्थूणा: स्पृष्ट्वा पूजयेत् नाम मंत्रेणान
म इति वलि: कार्य: सर्वेभ्यो नम इति शाखोर्ध्वनानि पूजयेत्॥ तत: पश्चिमद्वारेण
निर्गत्य पूर्व दिशा द्विद्वार तोरण पूजनमारभेत्। तत्र प्राच्यां रुद्रदत्तोरणाय
[illegible] आश्वत्थ तोरणे नंयज्ञं रक्ष सर्व विघ्नान्निवारयेति पूजयेत्॥ द्वारशा
अथ त्रिशूल शृंगेषु प्रादक्षिण्येन धातारं भगमित्यादि न्यासं कुर्यात्॥ द्वारशा
खयो: ध्रुवमध्वरं चेति वसुद्वयमर्चयेत् शाखामूलयो: धर्म्यराशयोरुपरि रत्नग
र्भौ प्रशांत शिशिर नामानौ कलशौ प्रतिष्ठाप्य पूजयेत्॥ ततो द्वारदेशे इन्द्रमना

प्र॰ख॰ ध्वनमस्कृत्य इंद्रायाहि चित्रभानो इति पीतांकां ध्वजं चालभ्यत्रातारमिंद्रमिति तोरणोप
४ रिनिदध्यात्॥ इंद्राय घृतोदन बलिदानं॥ अग्निमीलइत्यृग्वेदं पूजयेत्॥ ऋग्वेदः पद्म प
त्राक्षो गायत्रः सोमदेवतः अत्रिगोत्रो विप्रेंद्र कुलिकुलं मेमखे भवतिध्यानं तत्राशीसूक्तं याव
मानं च सोमसूक्तं सुमंगलं पौरुषं रुद्रसूक्तं च वामदेव्यं तथैव चेति द्वारपाल जपः अथा
५ न ग्नेयकोणे॥ अग्नये नम इत्यग्निमावाह्य पूजयेत्॥ अग्न आयाहीति रक्तध्वजपताकालंभः
त्वन्नो अग्न इति पताकोच्छ्रयः अग्निं दूतमिति घृतौदनं बलिः याम्ये सुभद्रद्वारतोरणाय
ओं उरुं तोरणे नय तं रक्ष सर्वविघ्नान्निवारयेति पूजयेत्॥ अंगे सुपस्मे नमः मित्राय नमः
वरुणाय नम इत्यादित्यन्यासः द्वारशाखयोः सोमाय आदित्योरित्युच्छ्रयः विश्वोर्ड राम:
कमिति बलिदानं पश्चिम निमध्यं ब्रह्मणे नम इत्यावाह्य पूजयेत् यद्वा देव हेडनं ४

आप्यायन प्रभृति वस्तु द्वयमर्चयेत्॥ शाखामूलयोः पर्जन्याशोकनामानौ कुंभोप्रतिष्ठा
प्य पूजयेत्॥ ततो द्वारदेशे यममावाह्य नमस्कृत्य यमाय सोममिति श्यामध्वजपताकालं
भः यमाय मधुमत्तममिति तोरणोपरि निधानं मा यमक्त बलिदानं इषेत्वेति यजुर्वेदं
पूजयेत् का तरए स्रोपयजुर्वेद स्त्रैष्टुभो विष्णुदेवतः काश्यप यस्त विप्रेंद्र मूलिकुलं मेम
ति ५ खे भवें यजुर्वेद ध्यानं तत्र आनोभद्रानुवाकश्च आशुः शिशानकस्तथा यद्वा स्त्रीणां च प्र
पठे त्ततोशेच पुनस्तमां अभिधाअसिसहैवदीर्घायुस्त्वेत्रं च पठेत्॥ नमोस्तु सर्पेभ्यः आ
ह्स्मेन नमः शंभवे इत्येकां एका निर्दैवताक्रमात् त्रातारमिंद्रत्येकां सोमं राजानमे
कया॥ अन्नपते महाइंद्रः अन्वं वाचं समग्रकं पठेत् अयनिर्ऋतो निर्ऋतये नम
इति निर्ऋतिंवाह्य पूजयेत् मोषणः पराय रेति कृष्णंपताकालंभः असुन्वंतमिति

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

ध्वजपताकोच्छ्रयणं निर्ऋतिं संपूज्य मोक्षण इति कृसरौदनं घृतसंहितं बलिं दद्यात् अ
प्र·ख· थ पश्चिमायां। सुभीमतोरणायनमः स्तंभनोरणेनं यज्ञं रक्ष सर्वविघ्नान्निवारयेति पू
५ त् १ जयेत् अथ त्रिशूलेषु अर्यम्णे नमः अंशवे नमः विवस्वते नम इत्यादित्यन्यासः द्वारशा
खयोः अनिलाय अनलाय नम इति वसुद्वयं शाखाम्लयोर्धान्यपुंज्योपरि संजीव
नामृतनामानौ कुंभौ संप्रतिष्ठाप्य पूजयेत्॥ तत्र वरुणं नामावाह्य नमस्ते रुद्र मन्यवे त
ब ४ यामीति स्वं तद्ध्वजपताकालंभः उदुत्तमं वरुणेति तोरणोपरिनिधानं नवनीतौदन
बलिदानं॥ अग्न आयाहीति सामवेदं पूजयेत्॥ सामवेदस्तु पिंगाक्षो जागतः
शक्रदैवतः भारद्वाजस्तु विप्रेंद्रः ऋत्विक्कर्मे मखे भवेति सामवेदध्या यम
नं तत्र जपः इंद्रं यम साम गायत अहमस्मि प्रथमजा ऋतस्य इत्यादि ष्ठया

गायंति त्वा गायत्रिणः कस्य नूनं कतमस्यामृतानामित्यादि॥ अथ वायव्यां वायवे न
म इति वायुमावाह्य पूजयेत्।। वायो शतमिति धूम्रध्वजपताकालंभः तत्र वायव्यतस्य
त इति पताकोच्छ्रयणं वायुं संपूज्य यवौदनबलिदानं अथोत्तरे॥ [illegible] स्य
तइतिप ताको छ्रयणं
न्यग्रोधतोर
भायतोरणायनमः विश्वसेनमः शन्नो देवीति तोरणालंभः न्यग्रोधतोर
णेनं यज्ञं रक्ष सर्वविघ्नान्निवारयेति पूजयेत्॥ शृंगेषु त्वष्ट्रे नमः सवित्रे नमः।
विश्वसेनमः इत्यादित्यन्यासः द्वारशाखयोः सद्वायनमः प्रभासाय नम
इति वसुद्वयं शाखाम्लयोर्धनदश्रीप्रदनामानौ कुंभौ प्रतिष्ठाप्य पूजयेत्
अत्र सोममावाह्य नमस्तेस्तु सोमो धेनुमिति सुवर्णवर्णध्वजपताकालंभः।

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

प्र.ख. शी स्वाम्स्त्ययोधेनर श्रीप्रदनामानौकुंभौप्रतिष्ठाप्यपूजयेत् अत्रसोमश्री
६ वात्वानमस्कृत्यसोमोधेनुमितिस्वर्णेवर्णध्वजपताकालभः वयंसोमेतितो
रणोपरिनिधानं प्रेयंगवबलिदानं शन्नोदेवीरित्यथर्ववेदंपूजयेत् सुवर्ण
नयनोथर्वानुष्टुप्छंदः पुरंदरः वेदोवैतानगोत्रस्तक्रत्विक्त्वंमेमखे
भवेतितेंध्यानं ॥ अथर्वशिरसंचैवअथर्वशिरसंतथा शांत्यध्यायंच
४ त् पठेत् अथेशान्येइशानायनमइतीशानमवाह्यपूजयेत् नमःशंभवाये
तिरक्तध्वजपताकालभः तमीशानंनमित्यस्यछंदः गावेधुकबलिः।ईशानपूर्वयोर्म रामे
ध्येअनंतायनमइत्यनंतमावाह्यपूजयेत् नमोस्तुसर्वेभ्यइतिमेघवर्णध्वजपताकालभःत ६
द्गूढोरित्युछंदः।विष्णोर्नुकमितिबलिदानम्।पश्चिमनिर्ऋतिमध्येब्रह्मणेनमइत्यावाह्यपूजयेत्।

सं२ त

यद्द्वादेयेहेउत : मितिरक्तध्वजंपताकालंभः ब्रह्मजज्ञानमितिछंदः सनोभुवस्यपतइतिपायसबलिदानं॥
प्राच्यांगणानांत्वेतिगणेशंपूज्यनमोस्तु रुद्रेभ्योयेअंतरिक्षेइतिमंडपाद्बहिर्विदिक्षास्त १८
संस्थाप्यतेभ्योबलिंदत्वायेकेचित्विहलोकेषुआगतावलिकांक्षिणः तेभ्योबलिंप्रयच्छामि
नमस्कृत्यक्षन्तःपुनरितीशान्यांसर्वेभ्योनमइतिबलिंदत्वा चामेत् इतिमंडपपूजा अथ
गुरुर्महावेद्यांसर्वतोभद्रदेवताःसमान्य प्रयोगोक्ताआवाह्यसंपूज्यस्वकुंडेग्निंस्थापय
४ र येत्॥ ततः सर्वेपिहोतारस्तमेवाग्निंस्वस्वकुंडेप्रणयेयुः ततोगुरुःप्रासादांतरीशा
न्यांनैर्ऋत्यांवाहस्तमितवेद्यांचतुःषष्टिपदवास्तुपीठेसामान्यप्रयोगोक्ताःशिख्या
दिदेवताआवाह्यसंपूज्यताभ्योबलिंदद्यात्।ततः कुंडेषुस्वस्वशाखीयपूर्वांगोत्तरं
होतारः प्रतिदेवतामष्टोत्तरसहस्रंमष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिमष्टौवाप्रत्येकंसमि
१

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

प्र॰ख॰ त्तिलाज्यैः कुंडसंख्या याविभज्यं जुहुयुर्न्नौमंत्रैः ततः पंचसंख्यौ पंचविंशतिसंख्या
७ त्वै॰ २ यावाविंस्त्तद्वीजेर्व्वीवास्तोष्पत इति चतस्रभिर्वास्तोष्पते ध्रुवा स्थूणामिति चतुर्लाज्य म २
घोरेभ्योथघोरेभ्य इत्याज्येनाष्टोत्तरसहस्रमष्टोत्तरशतं वा वास्तुकर्म संधानाय ग५४
घ्र४ जुहुयुः ततो रक्षोपावमानसूक्ताभ्यां त्रिसूत्र्या प्रासादं वेष्ट्य परितो जलदुग्धयोः पृथ
गविच्छिन्नधारं दत्वा पीठे पूजितां हेमीं वास्तुप्रतिमां स्थापयेत् आसेधस्य च तद्विधमाहासएं
व॥ स्थानासेधः कालकृतः प्रवासात्कर्मणस्तथा चतुर्विधः स्यादासेधस्तमासिद्धो
नलंघयेत्॥ आसिद्धस्यासेधातिक्रमे दंडमाह स एव आसेधयेन्ये आसिद्ध उक्तामन्
दंडमर्हति॥ क्वचिदासेधवध दंडमाह स एव। यस्त्विंद्रिय निरोधेन व्याहारोच्छ्वसनादि राम:
भि: आसेधयेन्नासेध्यो स दंड्योन त्वतिक्रमादिति क्वचिदासेधातिक्रमे दंडाभावा ७

५ त्रुटितग्रंथ

य देवादेव हेतुनमितिरक्तध्वजपताकालंभः वलनत्तानमिति उक्तय: सनोभवस्य पत इति न२
पापसवलिदानं प्राच्यां गणानां त्वेति गणेशसंपूज्य नमोस्तु रुद्रेभ्यो ये अंतरिक्ष इति मंडपा
द्वहिर्दिग्विदिक्षु दश संस्थाप्य तेभ्यो वलिं दत्वा ये केचिन्निह लोके भूम्यागता वलिकांक्षिणः
रु तेभ्यो वलिं प्रयच्छामि नमस्कृत्य पुनः पुनरिति शान्त्यां सर्वेभ्यो नम इति वलिं दत्वाचामेत् २
तिमंडपं पूज्य अथ गुरुर्महावेद्यां सर्वतोभद्रदेवताः समावाह्य संपूज्य स्वकुंडाग्नं
१प स्थापयेत् ततः सर्वेपि होतारस्तमेवाग्निं स्वस्वकुंडे प्रणयेयुः ततो गुरुः प्रासादांतरीपात्या
ने शय्यां वा हस्तमितवेद्यां चतुःषष्टिपदे वास्तुपीठे सामान्यप्रयोगोक्ताः शिख्यादिदेवता आ
वाह्य संपूज्य ताभ्यो वलिं दद्यात् ततः कुंडेषु स्वस्वशाखीय पूर्वांगोत्तरं होतारः प्रतिदेवतम

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

८ ष्टोत्तरसहस्रं मष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिमष्टौ वा प्रत्येकं समित्तिलाज्यैः कुंडसंख्यया विभज्य जु
हुयुर्नाममंत्रैः ततः पंचसंख्यया पंचविंशतिसंख्यया वा बिल्वैस्तद्बीजैर्वा वास्तोष्पत इति
चतसृभिर्वास्तोष्पतेध्रुवास्थूणामिति च कुलाग्रयोरेभ्योथ योरेभ्य इमाज्येनाष्टोत्तरसहस्र
१० मष्टोत्तरशतेन वा वास्तुमर्मसंधानाय जुहुयुः ततो रक्षोघ्नपावमानसूक्ताभ्यां निहत्या प्रासा
दे वेश्मपरितो जलदुग्धयोः पृथग्विच्छिन्नधारे दत्वा पीठे पूजितां हैमीं वास्तुप्रतिमां दधिदू
र्वासमन्वितां पंचगव्येन तु तां स्नापयित्वा लेपयेत् ततः षड्विधाभाजि
तप्रासादाग्नेयकोणपदात्तरेश्वाकाशपदे जानुमात्रं गर्तं कृत्वा जलेनापूर्य गंधपुष्पाणि।
प्रक्षिप्य मृद्भांडं तत्र निधाय गर्तं तन्मयेवमृदापूरयेत् मृद्यश्चाधिकोऽशुभं ॥ वास्तुपूजां कृत्वा २

गुरुर्मंडपे पूर्वभागे वेद्यां ग्रहानधिदेवताः प्रत्यधिदेवता विनायकादीन् पंच लोकपालांश्च
वास्तुं संपूजयेत् ततस्त्विजः समिच्चर्वाज्यैरष्टोत्तरसहस्राष्टोत्तरशताष्टाविंशतिसंख्यान्यत
मसंख्यया कुंडेषु विभज्य कृत्वा बलीन्दत्वा पूर्णाहुतिं जुहुयुः एतन्मंत्रप्रकारादिकं सामा
न्यप्रयोग उक्तं अथ गुरुः स्नानमंडपे ॐ नमो नारायणेत्यभिमंत्रितेन पंचगव्येन भूमिं वेदि
कां च पंचसंप्रोक्ष्य तत्र दक्षिणवेदिकायामास्तृतवालुकायां मृदैः स्वस्तिकं लिखित्वा त
त्र भद्रपीठं निधाय वेदिकायाः पश्चाद्वारि पूर्णान् सपल्लवान् षट्कलशान् मृत्पल्लवद्वितीय
कषायगोमूत्रगोमयभस्मगंधोदकैः पूर्णान् पंचगव्यजलेनापूर्य उदकं संस्थापयित्वा
पेण सादयेत् ततोमः स्थपतिकलशाः भद्रपीठयुतमध्यमवेदिपश्चिमेष्वेव स्थपतिकलशाः

८

तिरिक्ता एकादश भद्रपीठयुतो न्नरवेद्यास्तु परितो ग्रेशैकलशान् पूर्वादिक्रमेण क्षीरोदकक्षीरदधिसर्पिः
स्वेक्षुरसदूर्वोदककुशोदकयुतान् हिरण्यगर्भाद्यैरष्टभिर्मंत्रैर्विन्यसेत् ततोन्यचवेद्याः पश्चिमभागेऽस्मिन्
कोणे गोमयगोमूत्रभस्मसंमिलितपंचगव्यक्षीरदधिघृतमधुशर्करायुतादश कलशाः अतुर्दिक्षु शुद्धजल
कलशाः अग्न्यामध्ये त्रिंशत्कलशान्नासादयेत् तत्र पंचस्वर्णं कुंपंचाम्रतानि पंचस्नजलं पंचस्व
पल्लवकषायः दशक्रमात्पुष्पैः फलैः सौवर्णजलेन गोशृंगोदकेन धान्यैः सहस्रच्छिद्रैः सर्वौषधिभिः
पंचपल्लवैर्दूर्वाभिर्नवरत्नैर्युताः कार्याः अवशिष्टेषु दशस्वशुद्धजलमापूर्य लोकपालानावाहयेत् सर्वथा
कलशेष्विन्द्रेनन स्थाप्याः सुरस्त्रवस्त्रसुगंधतैलं यवचूर्णमुद्वर्तनार्थं आमलकचूर्णसुगंधजटामांसी
चासादयेत् तदंते तीर्थोदकलशे सर्वे समुद्राः सरितस्तीर्थानि जलदा नदाः आयांतु यजमानस्य दुरित
क्षयकारकाः इत्यादितीर्थान्यावाहयेत् ततः स यजमान आचार्यो मूर्तिपस्थपतिभ्यां सह समंगलघोषं

मंडपं गत्वा भूमावुपलिप्य विधिवदग्निं स्थापयित्वा प्रतिमानिर्माणे पाणिवधाद्दिदोषनिरासार्थं घृते
न तिलैर्वा होमं करिष्य इति संकल्पाज्यभागांते हुत्वा देवमंत्रेणाज्याहुतिशतद्वयं हुत्वा पूर्णाहुतिं च हु
त्वा प्रतिमां कुशैः संमार्ज्य मधुघृताभ्यंगेन देवस्य व्रणाभंगं कृत्वा संक्षेपपंचगव्येन पृथक् पृथक् स्नाप
यित्वा पुनः संप्रोक्ष्य घंटावनादेन रथादिना देवं महामंडपप्रादक्षिण्येन स्नानमंडपमानयेत् ततः पुरु
षः दक्षिणवेद्यां भद्रं कर्णेभिरिति प्राङ्मुखं देवं भद्रासने निवेश्य पूर्वकल्पितषट्कलशेषु स्वर्णहिरण्यादि
सहितं कलशं देवसमीपे निधाय काशीकुरुस्थलीमायावंमयोध्यामथोः पुरीशालयामसगो।
कर्णिनर्मदा च सरस्वती तीर्थान्येतानि कुंभेस्मिन् विशंतु ब्रह्मशासनात् गृधारुद्रसरोजाद्दीप
पुहस्नाघाशिप्रभा आगच्छंतु सरिच्छ्रेष्ठा गंगाथापप्रणाशिनी नीलोमदलप्रणमापयाह।

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

१२चर्मिला

स्नांबुजेत्तणा आयातुयमुनादेवीकूर्मयानस्थितासदा पाचीसरस्वतीउणापयोस्नीगोतमीत
या नर्मदाचंद्रभागाचसरयूगंडकीतथाजंबुकाचशतद्रुश्चकालिकासुप्रभातथा वितस्ता
चविपाशाचपार्मदाचपुनः पुनः गोदावरीमहावर्ताघार्करावर्तमार्जुनी कावेरीकौशिकी १
चैवल्लतीयाचमहानदी विटंकाप्रतिकूलाचसोमनंदाचविश्रुता करतोयावेत्रवती
देविकावेणुकाचया आत्रेयगंगावैतरणीकाश्मीरीह्लादिनीचया ह्लावनीचशाव
त्रासाकल्माषासांसिनीतथा वसिष्टाचअपाप्याचसिंधुवसारुणीतथा ताम्राचैवत्रिसंध्या
चतथामंदाकिनीपरातैलकाल्कीचपर्णाचडंडभीनकुलीतथानीलगंधा

।शत

१

नारथ: अर्थिनासंनियुक्तोवायत्पार्थिप्रेरितोपिवा॥ योयस्यार्थेविवदतेतनयोर्जयप
राजयो: ॥यस्तुकात्मावन: योन भ्रातानचपितानपुत्रोननियोगकृत् राराथ्रवादिदंप्रा
स्यात् व्यावहारेषुविन्निति तदनियप्रलपरं क्वचित्प्रतिनिधिभावस्तभेवोद्द: ब्रह्महत्यासु
रापानेस्तेयेगुर्वंगनागमे॥ मनुष्यमारणेस्तेयेपरदाराभिमर्शने आभक्ष्यभक्षणे
चैवकन्याहरणदूषणे पारुष्येकटकरणेन्नपद्रोहेतथैवच प्रतिवादिनदाय: ।८
स्याकर्तातुविवदेत्स्वयमिति आसानिकरणदूषणे पारुष्येकटकरणेन्नपद्रोहेत्त
थैवच॥ प्रतिवादिनदाय: स्यात्कर्तातुविवदेत्स्वयमिति॥ आत्यतिकप्रतिनिधि
निषेधार्थंपुनस्तेयग्रहणं प्रत्यर्थिनस्थापितार्थिन: कार्यमाह॥ याज्ञवल्क
प्रत्यर्थिनाग्रतोलेख्यंदेसहितंकल शंदेवसमीपेनिधायकाशीकुशस्थलीमापा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

प्र॰ म॰ आवंत्ययोध्यामथोःपुरीशालग्रामंसगोकर्णंनर्मदाचसरस्वतीतीर्थान्येतानिकुंभेस्मिन्
१ विशंतुब्रह्मशासनात् रुषारूढासरोजाक्षीयमस्ताशशिप्रभा आगच्छतुसरिच्छ्रेष्ठागंगायाःप
नी२ प्रांगणाशिनीलोत्पलश्यामायमहस्तांबुजेश्रुणा आयातुयमुनादेवी कूर्मयानस्थितासदा
प्राचीसरस्वतीपुण्या पयोष्णीगौतमीतथा चर्मिलाचंद्रभागाचसरयूर्गंडकीतथाजंबुकाच (जर्मन॰४)
शतद्रुश्चकर्कलिकासुप्रभातथा वितस्ताचविपाशाचशर्मदाचपुनःपुनःगोदावरीमहावर्ताशर्क
रावर्तमाजंनी कावेरीकौशिकीचैवनतीयाचमहानदी विटंकाप्रतिकूलाचसोमनंदाचवि
३ वती श्रुता करतोयावेत्रवतीकावेरिका तथा आत्रेयीगंगावैरणाकाश्मीरीह्लादिनीचया ह्वाय ५३
नीचरावत्रासाकल्माषासांसिनीतथा वसिष्ठाचअपाप्याचसिंधुवत्यारुणीतथा ता राम
म्राचैवत्रिसंध्याचतथामंदाकिनीपरागैलकालीचपर्राचदुंदुनीनकुलीनया नीलगंधा ९

वबोधाचपर्णाचंद्राशशिप्रभा।अमरेशंप्रभासंचनैमिषंपुष्करंतथा आषाढिंदिंडिमार
त्वंभारभूतंबलाकुलं हरिश्चंद्रंपरंगुह्यंमध्यमकेश्वरं आपर्वतंसामारख्यातंजलेश्व
श्वरं रमतः परं आ म्रातकंचैवमहाकालंतथैवच॥ केदारमुत्तमंगुह्यंमहाभैरवमेवच गयांचैव
कुरुक्षेत्रंगुह्यंकनखलंतथा विमलंद्रहासंचमाहेंद्रंभीमपदंवस्त्रापदंरुद्रकोटिंचअविमुक्तंम वल्ल॰प॰ ४
हालयं गोकर्णंभद्रकर्णंचहेमाशे स्थानमुत्तमं छागलांडंद्विरंडंकर्कोटं मंडलेश्वरं कालं ३ च १
जरवनंचैवदेवदारुवनंतथा॥शंकुकर्णंतथैवेहस्थलेश्वरमतः परं एतानघश्चतायानि
गुह्यक्षेत्राणिसर्वशः तानिसर्वाणिकुंभेस्मिन्विशंतुब्रह्मशासनादितिमंत्रेणानेनतीर्थां गे
न्यावाह्य देवंस्नपयेत् यजमानश्चशांतिवर्गंयथाशक्तिपूजयेत् ततोगुरुर्वेदेनित्यंसि
द्धार्थघृतपायसैःस्थपंक्रमितिप्रागादिदिक्षुबलिंदत्वाचम्पदेवसमीपमागत्यत्रोता

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

प्र॰ख॰ रमिंद्रामित्यादि दशलोकपालमंत्रैर्मंडपांतर्दिक्षु कृत्वा देवस्याग्नेय चतुरो ब्राह्मणान् पू जलेन२
१० ख२ वेश्वस्तिवाचयेत् तेभ्यश्च दक्षिणां दत्वा देवं स्नापयेत् अग्निर्मूर्धेति मृदा यज्ञायज्ञा इति
कषायैः गायत्र्या गोमूत्रेण गंधद्वारामिति गोमयेन मानस्तोक इति भस्मना तत्सवितुरि
ति गंधतोयेन ततः पंचकलशैः पंचदेवत्यैर्नमः शंभवे इति प्रथमेन हंसः शुचिषदि
ति द्वितीयेन यातेरुद्रेति तृतीयेन विष्णोरराटमिति चतुर्थेन ब्रह्मजज्ञानमिति पंचमेन संस्ना
प्य शतं जीवेति दूर्वा स्नानपुष्पैः संपूज्य वस्त्रेणाच्छाद्य द्वितीयवेद्यां भद्रं कर्णेभि
ति२ रिति मंत्रेण भद्रासने निधाय स्तीर्णं बर्हिरिति प्रागग्रानकुशानास्तीर्य तत्र प्रणवेन देवं नि
२ खमु धाय प्राङ्मुखं दक्षिणोन्मुखो भूत्वा कुंकुमाक्तेन सूत्रेण लिंगमावेष्ट्य प्रतिमायां मुखं लिंगस्य च ने रम
त्राणि सुवर्णशलाकया चित्रं देवानामित्यर्धर्चेन कल्पयेत् उर्ध्वाधः पश्यन्तं पद्म १०

चा२ पत्रद्वयं हंसमेनेति कल्पयेत्॥ नेत्र मध्ये त्रिभागे नवांतानिकामपि कल्पयेत् तत्रानकश्चित्पु
रतस्तिष्ठेत् सुवर्णं पायसं भक्ष्यभोज्यमादर्शं च शीघ्रं दर्शयेत् ततः शिल्पालोहेनोल्लिखे
त् गुरुर्मधुसर्पिर्भ्याम् अभ्यज्य मम मेगंगे इति मंत्रेण भृक्ष्यपुनर् महोमयाभ्यां स्नापयेत् यज
मानः सुवर्णशलाकां स्नानवस्त्रादिकं च शिल्पिने दत्वा सहिरण्यं पाणिगुर्वे दद्यात् गुरुर्ज २४
रस्यां वेद्यां भद्रासने देवं स्थापयित्वा कलशेन समुद्रज्येष्ठा इति संस्नाप्य संपूज्य दूर्वास्तानान्
मधूंर्दत्वा प्रार्थयेत् नमस्ते देवसुरेशानि प्रभूते विश्वकर्मणः प्रभावितारो यज्ञ गक्षातीत
भ्यं नमो नमः त्वयि संपूजयामीशं नारायणमनामयं॥ हस्ताशेष दोषेभ्यः कृ सि
पु कासदा भवेति। ततो देवस्य दक्षिणे हस्ते प्रतिमा विनतिमात्रं मण्सिक्तं कनिक
दृ दिति मंत्रेण बध्नीयात्॥ सर्वसत्वमयं शांतं परं ब्रह्म सनातनं त्वामेवालंकारि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

३ समुद्रज्येष्ठा इति शुद्धोदककलशेन । गंधद्वारामिति सप्तपलगोमयकलशेन =

१ त्वं

प्र० ख० व्यामिवं घाभवतेमम इति पवित्राचतुर्भिः कलशैः स्नापयेत् ॥ इदमाप इत्याद्येन । अपो देवी
११ रिति द्वितीयेन इमं मे गंग इति तृतीयेन तत्त्वा यामीति चतुर्थेन । ततोऽग्निर्मूर्द्धेत्यष्टपलमृत्तिका
कलशेन ॥ वरुणस्योत्तंभनमिति शुद्धोदकेन तत्सवितुरिति द्वादशपलगोमूत्रकलशेन
आपो हिष्ठेति शुद्धोदकेन । प्रसवेति मृत्तिसंमितभस्मकलशोदकेन योवइति शुद्धोदकेन । प
यः पृथिव्यामिति त्रिपलसंमितपंचगव्यकलशोदकेन देवीराप इति शुद्धोदकेन आप्या
यस्वेति षोडशपलक्षीरकुंभेन । तस्मा अरंगमाम इति शुद्धोदकेन दधिक्राव्ण इति पंच
विंशतिपलदधिकुंभेन संज्ञानइत्युदकेन घृतवतीति सप्तपलघृतकुंभेन देवस्यत्वे
२.ता तिजलेन मधुवाता इति त्रिपलमधुकुंभेन अपो अस्मानिति जलेन । आयं गौरिति रा म :
त्रिपलशर्कराकुंभेन ॥ अपोहय हन्ती इत्युदकेन ॥ प्रक्षाल्य यज्ञावइति वस्त्रेण ११

७१ म१

संमार्ज्य सगंधतैलेनाभ्यज्योद्वृत्य द्विविति यवशालिगोधूमसर्षपबिल्वचूर्णैरुद्वर्त्य यातेरुद्र
शिवातनूरिति यक्षकर्दमेनानुलिंपेत् यक्षकर्दमस्तु कस्तूरिकाया द्वौ भागौ द्वौ कुंकुमस्य भागा २.
च चंदनस्य त्रयो भागाः शशिनस्त्वेक एव हीत्यक्तः ततो जरामां स्वानुलिप्यमानस्तोके प्रन
द्विस्नुरिति कलशद्वयेन स्ना पयित्वा अध्यमसोममिति पंचामृतेन च ॥ अयं राजा वरुणो
अनुमन्यतां विप्रो यथा संते पयांसि आप्यायस्व सम् इत्वं सोम विश्वाभिरूतिभिः अ
स्वग्ने सधिष्ठ इति पंचभिः क्षालयेत् गंधद्वारामिति गंधोदकेन यज्ञावइति पंचपल्ल
ओ २ वकषायकलशेन याओषधीरित्योषधीकशेन ओषधीः प्रतीति सितपुष्पकलशोदके
न शांतापृथिवीति शांत्युदककलशेन याः फलनीरित्यष्टफलकलशोदकेन हिरण्य
गर्भ इति सुवर्णोदकेन हविष्मतीरिति शृंगोदकेन धान्यमसीति धान्योदकेन स

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

प्र०ख० हस्राक्षेरगेतिसहस्रधारकलशेन याद्दिव्याइतिसर्वौषधिजलेन नमोस्तुसर्पे
१२. भ्यइतिपल्लवोदकेन अश्वेत्वादित्वादितिरत्नोदकेन इमंमेगंगेइतितीर्थोदकेन पु
नरष्टभि: कलशै: पूर्वकल्पितै:समुद्रसंज्ञितै: स्नपयेत् कयानश्चित्रइतिक्षारोदकेन
आप्यायस्वेति क्षीरकुंभेन ... दधिक्रावूणइति दध्न: घृतवंतीतिघृतस्यपय: पृथिवी
मितीक्षुरसस्य देवंबर्हिरितिसरोदकस्य स्वादिष्ठयेतिस्वादूदकस्य सरस्वतीयोन्या
मितिगर्भोदकस्य पुनर्दशभि: पल्लवैर्लोकपालेशो: स्नापयेत् तत्त्वायामिति कदंबपल्लव
कलो२ कुंभोदकेन अग्नइतिशाल्म पल्लवेन यथामितिजंबूपल्लवेन असुन्वंतमिति अशोक
पल्लवेन तत्त्वायामीतिआम्रपल्लवेन। वायो येनइतिचूतपल्लवेन वयं सोमेति वट
पल्लवेन तमीशानमिति विल्वपत्रेन।। नमोस्तुसर्पेभ्यइतिनागपल्लवेन ब्रह्म राम १२

लौ३ ३ सुगंन: कल ४

१६

... ज्ञानमितिपलाशपल्लवे नंतत: समंगलघोषैश्चतुर्भि: कुंभैरेकेनवाकुंभेनदेवंस्नापयि
त्वासुगंधिनासितवस्त्रेणपरिमृज्यादिव्यतत्र्यैरितिसंकल्पीकृत्यदेवमावाहयेत् एह्येहि भगव
न्विष्णो लोकानुग्रहकाम्यया यज्ञभागंगृहाणेमंवासुदेवनमोस्तुते हिरण्यवर्णेतिपाद्यमर्घ्य
विश्वादित्याचमनीयं त्र्यंबकमितिचंदनादि वेदाहमित्युपवीतं अभिस्त्वेतिवस्त्रं वेदाह ने५ धा५
मित्युत्तरीयं इदंविष्णुरितिपुष्पं धूरसीतिधूपं चंद्रमामनसइतिदीपं अन्नपतइतिवेदां
मित्युत्तरीयं ... शिल्पिंनैवेद्यादितिदेव
आचमनंपुष्पांजलिंदत्वा ... प्रार्थनांचकृत्वास्नानैवेद्यादिर्वशिल्पिंनैवेद्यादितिदेव
३ वि स्नपनंविधि: अथदेवंपुरुषसूक्तेनस्तुत्वा ... गोविंदत्वजनिरंजनगतस्ते त्वयिसुप्ते ज
गत्सुप्तंउत्थितेचोत्थितंजगदितितमुत्थाप्यरथमारोप्यप्रासादप्रादक्षिण्येनानीयमा
नमंडपपश्चिमद्वाहस्तेवेद्या: पश्चिमभागे उपवेश्यमधुपर्कंकुर्यात् ततोवेद्यांकुशा

१यां १ नेतिप्रवेश२ सु ८ वस्त्रनैं

Indira Gandhi National Centre for the Arts

प्र०ख० नास्तीर्यतदुपरिशय्यामास्तीर्यवेद्याः पूर्वादिदिक्षु विष्णुमधुसूदनत्रिविक्रमवामनांश्चाग्ने
१३ यादिकोणे श्रीधरहृषीकेशपद्मनाभदामोदरांश्च पूजयेत्।। शिवादिप्रतिष्ठायांतु नमः शंभ
वाये तिशय्यांनिवेश्यभवंशर्वमीशानं पशुपतिंरुद्रंउग्रंभीमं महांतंचपूर्वादिक्रमात्पूजयेत्
ततःशय्यायांदेवंशाययित्वात्रिभिर्वस्त्रैर्देवमाच्छाद्यदेवस्यशिरोदेशे नमोस्तुहिरण्यनिधि
कलशं शमग्नोदेवीरुपकृयइतिप्रतिष्ठाप्याप्याय स्वेतिमधुसर्पिर्भ्योदेवमभ्यज्यपातेरुद्रे
म्प४ तितैलसर्षपैरुपलिप्यगंधादिनार्च्यबृहस्पतेपरीसितंपरिसरंदद्यात् अत्रदेवस्यबृहस्प ति४
ण३ तेपरीतिमंत्रैकंकण्ठंबंधनमित्येके ततोदेवस्यपादनाभिवक्षःशिरसिविश्वतस्परि श्चलु
त्यालंभनं ततस्तद्दक्षिणपार्श्वेछत्रंव्यजनंचरणदेशेपादुके पार्श्वयोः शांतिकुंभौआ
सनदर्पणाघंटाभक्ष्यभोज्यंजलपात्रादिकंचदेवस्यपुरतः स्थापयेत् ततोनमस्तदर्भेति ले णम
१३

रक्षा२ देवस्यपरितोर्ध्वप्राकारत्रयंकृत्वामंडपाद्बहिर्गत्वाप्रतिदिशंलोकपालेभ्योगंधादिपू
र्वकंबलिंदद्यात् भूतेभ्यश्च त्र्यंबकमिति बलिमंत्रस्तत्रपूर्वदिग्वासिभ्योदिक्पतिदिग्भूता
त्र२ धिपतिदिग्भूतदिग्भ्यात् दिक्पालेभ्योनइत्येवप्रतिदिशं ततआचम्यहोमंकुर्यात् तद्यथा
ॐ परायविश्वात्मनेस्वाहेतिविष्णवे। अन्यदेवतायांशिवात्मनेइत्यादिऊहः अनेनाष्टोत्तर
मष्टोत्तरश५ सहस्त्रंतमष्टाविंशतिरष्टौवातिलैर्यवैःप्रत्येकंकृत्वाप्रतिमायांन्यासंकुर्यात् अपादयोः।।
ला४ उहृदयेमललाटइतिप्रणवंन्यसेत्। भूः पादयोः भुवः हृदयेस्वर्ललाटइतिव्याहृतीन्य
सेत्।। अतालुके आमुखेइदक्षिणनेत्रे ईवामे।। उदक्षिणश्रवणे ऊवामे ऋदक्षि
२वा णगंडे ॠमगंडे लृदक्षिणनासापुटे लॄवामे एऊर्ध्वदशनेषु ऐअधोदशनेषु ओ
ऊर्ध्वोष्ठे।। औअधरे अंललाटे। अःजिह्वायां यत्वचिरचमुखो तनासिकायांवदशने

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

प्रा॰ख॰ १४ षुश श्रोत्रयोः षडदरे॥ सक टिदेशे हृदये स्तनाभ्यां लिंगे॥ पफबभ मदक्षिण बाहो॥ त
थ दधनवामे॥ टठडढण दक्षिण जंघायां चछजझञ वामायां कखगघङ सर्वांगुलीषु इ
ति मातृकान्यासः रविचंद्राभ्यां नमो नेत्रयोः भौमाय हृदये बुधाय स्कंधे बृहस्पतये जि
ह्वायां। शुक्राय लिंगे शनैश्चराय ललाटे राहवे पादयोः केतुभ्यां केशेषु रोहिणीभ्यो हृद
शिरसि ये॥ मृगशिर सें आर्द्रायै केशेषु पुनर्वसवे ललाटे पुष्याय मुखे आश्लेषाभ्यो नासा
यां मघाभ्यो दंतेषु पूर्वफल्गुनीभ्यो दक्षिण श्रवणे। उत्तरफल्गुनीभ्यो वामे हस्तायै स्तनयोः॥ ह॰४
चित्रायै दक्षिण भुजे स्वात्यै वामे विशाखाभ्यः अनुराधाभ्यः स्तनयोः ज्येष्ठाभ्यो दक्षि
णकुक्षौ मूलाय वामे॥ पूर्वाषाढाभ्यः कटिपार्श्वयोः उत्तराषाढाभ्यो लिंगे श्रवणाय धनिष्ठा रा॰म॰
भ्यो वृषणयोः शतभिषे नेत्रे पूर्वभद्रपदाभ्य उत्तरभद्रपदा भ्य ऊर्वोः रेवती १८
ग्भ्यो

सं॰१
भ्यां
भ्यो अश्विनीभ्यो जंघयोः भरणीभ्यः कृत्तिकाभ्यः पादयोः ध्रुवाय नौ सप्तर्षिभ्यः कंठे मातृमंडला
य कटिदेशे विष्णुपदेभ्यः पादयोः नागवीथ्यै अजवीथ्यै वनमालायां ताराभ्यो रोमकूपेषु अ
गस्त्याय कौस्तुभे इति ग्रहादिन्यासः चैत्राय नमः शिरसि॥ वैशाखाय मुखे ज्येष्ठाय हृदये
आषाढाय श्रावणाय स्तनयोः भाद्रपदाय उदरे आश्विनाय कट्यां कार्तिकाय मार्गशीर्षा
य ऊर्वोः पौषाय माघाय जंघयोः फाल्गुनाय पादयोः संवत्सराय परिवत्सराय इदावत्सराय अनुवत्सराय नम
इति दक्षिणोर्ध्वक्रमाद्दक्षिणेन चतुर्षु बाहुषु॥ पर्वभ्यो नमः संधिषु॥ ऋतुभ्यो लिंगेषु अ
होरात्रेभ्यो स्थिषु॥ क्षणाय लवाय काष्ठायै रोमकूपेषु कृताय मुखे त्रेतायै हृदये द्वापराय पृ
ष्ठे॥ कलये पादयोः मन्वंतरेभ्यो बाहोः परार्धाय जंघयोः महाकल्पाय शरीरे उद पर॰
गयनाय दक्षिणायनाय नमः पादयोः विषुवते सर्वांगुलीषु इति कालन्यासः ब्राह्मणाय

Indira Gandhi National Centre for the Arts

प्र॰ ख॰ मुखोः क्षत्रियाय बाह्वोः वैश्याय ऊर्वोः शूद्राय पादयोः संकरजेभ्यः पादान्ते॥ अनुलोमजेभ्यः सर्वांगसं
१५ धिषु गोभ्यो मुखे अजाभ्यः आविकाभ्यः हस्तयोः ग्राम्यपशुभ्य अरण्यपशुभ्यः ऊर्वोः इति वर्णन्यासः मेघेभ्यः केशेषु अभ्रेभ्यो रोमसु नदीभ्यः सर्वगात्रेषु॥ समुद्रेभ्यः कुक्षौदेशे इति तोयन्यासः ऋग्वेदाय शिरसि यजुर्वेदाय दक्षिण भुजे॥ सामवेदाय वामे सर्वोपनिषद्भ्यो हृदये इतिहासपुराणेभ्यः जंघयोः अथर्वांगिरसेभ्यः नाभौ कल्पसूत्रेभ्यः पादयोः व्याकरणाय वक्त्रे तर्केभ्यः कंठे मीमांसायै निरुक्ताय त्वद्हृदये छन्दः शास्त्रेभ्योऽपोति : शास्त्रेभ्यो नेत्रयोः गीतशास्त्रेभ्यो भरतशास्त्रेभ्यः श्रोत्रयोः आयुर्वेदाय दक्षिण भुजे धनुर्वेदाय वामे योगशास्त्रेभ्यो हृदये ।नीतिशास्त्रेभ्यः पादयोः वश्यतंत्राय नमः ओष्ठयोः इति विद्यान्यासः दिवे मूर्ध्नि सूर्य रम॰
लोकाय चंद्रलोकाय नेत्रयोः अनिललोकाय घ्राणे व्योम्ने नाभ्यां समुद्रेभ्यो वस्ति दे २५

१ य

ग्रोल

शे पृथिव्यै पादयोः॥ इति वैराजन्यासः हिरण्यगर्भाय शिरसि ब्रह्मणे केशेषु रुद्राय ललाटे यमाय भ्रुकुट्यां अश्विभ्यां कर्णयोः वैश्वानराय मुखे मरुद्भ्यो वसुभ्यः कंठे रुद्रेभ्यो दंतेषु सरस्वत्यै जिह्वायां इंद्राय दक्षिणभुजे बलये वामे प्रह्लादाय दक्षिण स्तने विश्वकर्मणो वाम ह॰४
॰ २८ स्तने नारदाय दक्षिणकुक्षौ अनंतादिभ्यो वामकुक्षौ वरुणाय स्तनयोः मित्राय पादयोः विश्वेभ्यो देवेभ्य ऊरुमध्ये पितृभ्यो जानुमध्ये यक्षेभ्यः जंघयोः राक्षसेभ्यो गुल्फयोः पिशाचेभ्यः पा
कुं॰३४ दयोः असुरेभ्यः पादांगुल विद्याधरेभ्यः पार्श्वे ग्रहेभ्यः पादतलयोः गुह्यकेभ्यः गुदे पन्नागेभ्यो नखेषु गंधर्वेभ्य ओष्ठयोः कार्तिकेयाय गणेशाय कटिपार्श्वयोः पार्श्वे ग्रहेभ्यः पादतलयोः गुह्यकेभ्यो गुदे पन्नागेभ्यो नखेषु गंधर्वेभ्य ओष्ठयोः कार्तिकेयाय गणेशाय कटिपार्श्वयोः इति देवयोनिन्यासः मत्स्याय मूर्ध्नि कूर्माय पादयोः नृसिं-

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

हायललाटे विराहायजंघयोः वामनाय उमुखे परंरामाय हृदि रामायवाहुषु ॥ कृष्णायना
प्र. ख. १६ भ्यां उद्गाय बुद्धाय कल्किने जानुनि केशवाय शिरसि नारायणाय मुखे माधवाय ग्रीवायां गोविं
दाय बाह्वोः विष्णवे हृदये मधुसूदनाय पृष्ठे त्रिविक्रमाय कक्षो वामनाय जठरे श्रीधराय
हृषीकेशाय जंघयोः पद्मनाभाय गुल्फयोः दामोदराय पादयोः इति मूर्तिन्यासः अश्व
मेधाय मूर्ध्नि र मेधाय ललाटे राजसूयाय मुखे गोसवाय कंठे द्वादशाय हृदि अही हा ५
नेभ्यो नाभौ सर्वजिद्भ्यो दक्षिणकक्षो सर्वमेधाय वामकक्षो अग्निष्टोमाय लिंगे अतिरा
३ शि त्राय वृषणयोः अप्तोर्यामाय ऊर्वोः षोडशिने जान्वोः उक्थाय दक्षिणजंघायां वाज
पेयाय वामायां अत्यग्निष्टोमाय दक्षिणबाहौ चातुर्मास्याय वामे सौत्रामण्यै हस्ते णमः
षु पशुविधिभ्यो ऽगुलीषु दर्शपौर्णमासाय नेत्रयोः सर्वेष्टिभ्यो रोमकूपेषु स्वाहा १६

ते

न. ५२

कारायवषट्काराय स्तनयोः पंचमहायज्ञेभ्यः पादांगुलीषु आहवनीयाय मुखे दक्षिणा
ग्नये नमः हृदये गार्हपत्याय नाभौ वेद्यै उदरे प्रवर्ग्याय मेहने सवनेभ्यः पादयोः इध्मे
भ्यो बाहुषु दर्भेभ्यः केशेषु इति क्रतुन्यासः अथ मूलमंत्रन्यासः आयुधन्यासः (...)
... शक्तिन्यासः अंगन्यासः इति साधारणाः सर्वत्र वैष्णवमधिकृत्य लभ्यंते धर्मा
य मूर्ध्नि ज्ञानाय हृदि वैराग्याय गुह्ये ऐश्वर्याय पादयोः खड्गाय शिरसि शार्ङ्गाय मस्त
के मुसलाय दक्षिणभुजे हलाय वामे चक्राय नाभ्यां जठरे पृष्ठे च शंखाय लिंगे वृषणे च ॥
गदायै जंघयोः जान्वोः पद्माय गुल्फयोः पादयोः ... यशार्ङ्गाय दंडाय खड्गाय पाशा ॥ ग्रा ३
य ध्वजाय अंकुशाय त्रिशूलाय चक्राय पद्मायेति शार्ङ्गवे इत्यायुधन्यासः लक्ष्म्यै
ललाटे सरस्वत्यै मुखे रत्यै गुह्ये प्रीत्यै कंठे कीर्त्यै दिक्षु ॥ शांत्यै हृदि तुष्ट्यै जठरे

ते।

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

नेत्र २ ५ कर्मेन्द्रिय १ हृदयं ५ न्मा क

प्रा॰ख॰ पृष्ठे सर्वत्र॥ इति शक्तिन्यासः मूलमंत्रस्यैं हृदये शिरः शिरसि शिखा शिखायां वचस
१० वंत्रयोर्नेत्रे। करयोरस्त्रं दक्षिण वामस्तनयोः श्रीवत्साय उरसि कौस्तुभाय॥ कंठे वन
मालायै इत्यंगन्यासः ॐ पादयोः न जानुनोः मो गुह्ये भ नाभ्यां ग हृदये वकंठे ते मुखे वा ने
त्रयोः सुलेभो। दे मूर्ध्नि वा दक्षिणपार्श्वे य उत्तरे इति द्वादशाक्षरन्यासः प्रतिमायाजीवन्या सं ५
सा ४ सः तत्र तेजो भावयित्वा बुद्धीन्द्रियं मनः प्राण पंचकाहंकार शब्द तन्त्रादिकं सर्वेयोज्यपु
रुषभावं संभावयित्वा सर्वेषां चभावयित्वा तत्र तत्त्वं न्यसेत्॥॥ तद्यथा। आत्मत
त्वायनमः आत्म तत्वाधिपतये न ब्रह्मणे नमः पादयोः विद्यातत्वायनमः विद्यात
१५ २ त्वाधिपतये विष्णवे नमः हृदये शिवतत्वायनमः शिवतत्वाधिपतये रुद्रायनमः राम:
शिरसीति अथ गायत्री न्यासः सूर्यस्य॥ तपादांगुष्ठयोः त्स गुल्फयोः विजंघ १०

यो: तु जानुनो: वं ऊर्वो: रे गुह्ये ० णि वृषणयो: यं कटिदेशे भ नाभौ गों जठरे दे स्तन
दने यो: व हृदये स्य कंठे धी वा म तालुदेशे हि नासिकाग्रे धि चक्षुषो: यो भ्रू म: ध्यो ललाटे यो २
न: पूर्वदिशि प्र दक्षिण दिशि चो पश्चिमदिशि॥ उदे उत्तरदिशि॥ या मूर्ध्नि त्सर्वत्र त
त्सवितुर्हृदये वरेण्यं शिरसि भर्गो देवस्य धीमहि कवचे धियो यो नः नेत्रयोः प्रचो
दयात् अस्त्रे इति गायत्रीन्यासः अथ मंत्रन्यासः अग्निमीलेपादयोः
इषे त्वा गुल्फयोः शन्नः जान्वोः वृहद्रथंतरे ऊर्वोः स्वस्ति नः जठरे दीर्घायुत्वाय हृदये। श्री
श्चते कंठे त्रैतारवक्रे त्र्यंबकं स्तनयोर्नेत्रयोश्च मूर्धानं मूर्ध्नि अथ द्वादशाक्षर नारा
यणस्य मूर्त्तिन्यासः ॐ के शवाय शिरसि न नारायणाय मुखे॥ मो माधवाय
ग्रीवायां भ गोविंदाय कंठे ग विष्णवे पृष्ठे व मधुसूदनेय कुक्षौ क्रमाय कर्षा वा
४ अग्न आयाहीति जंघयोः तेचिते

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

नेत्र २ ५ कर्मेन्द्रिय १ हृदयं ५ नमो क

पृष्ठे सर्वत्र॥ इति शक्तिन्यासः मूलमंत्रस्य हृदये शिरः शिरसि शिखा शिखायां वचस
प्र॰ख॰ १० वंत्रयोर्नेत्रे। करयोरस्त्रं दक्षिण वामस्तनयोः श्रीवत्साय उरसि कौस्तुभाय॥ कंठे वन
मालायै इत्यंगन्यासः ॐ पादयोः न जानुनोः मो गुह्ये भ नाभ्यां ग हृदये व कंठे ते मुखे वा ने
त्रयोः सु ललाटे मो। देव मूर्ध्नि वाद दक्षिण पार्श्वे य उत्तरे इति द्वादशाक्षरन्यासः प्रतिमायाजीवन्या
सः तत्र तेजो भावयित्वा बुद्धीन्द्रियं मनः प्राण पंचकाहंकार शब्दतन्मात्रादिकं सर्वे योज्यपु सं ५
सा४ रुषभावं संभावयित्वा सर्वेषां एवं च भावयित्वा तत्र तत्त्वत्रं न्यसेत्॥ तद्यथा। आत्मत
त्त्वाय नमः आत्म तत्त्वाधिपतये ब्रह्मणे नमः पादयोः विद्यातत्त्वाय नमः विद्यात
१५२ त्त्वाधिपतये विष्णवे नमः हृदये शिवतत्त्वाय नमः शिवतत्त्वाधिपतये रुद्राय नमः राम:
शिरसीति अथ गायत्री न्यासः सूर्यस्य॥ तत्पादांगुष्ठयोः स गुल्फयोः विजंघ १०

योः तु जानुनोः वं ऊर्वोः रे गुह्ये ण्यं वृषणयोः यं कटिदेशे भ नाभौ र्गो जठरे दे स्तन
दने योः व हृदये स्य कंठे धी ग्रीवा म तालुदेशे हि नासिकाग्रे धि चक्षुषोः यो भ्रूमध्ये यो ललाटे या२
नः पूर्वदिशि प्र दक्षिण दिशि चो पश्चिम दिशि॥ द उत्तर दिशि॥ यात् मूर्ध्नि सर्वत्र त
त्सवितुर्हृदये वरेण्यं शिरसि भर्गो देवस्य धीमहि कवचे धियो यो नः नेत्रयोः प्रचो
दयात् अस्त्रे इति गायत्रीन्यासः अथ मंत्रन्यासः अग्निमीळे पादयोः
इषे त्वा गुल्फयोः शन्नः जान्वोः बृहद्रथंतरे ऊर्वोः स्वस्ति नः जठरे दीर्घायुत्वाय हृदये। श्री
श्च ते कंठे त्रातारं चक्रे त्र्यंबकं स्तनयोर्नेत्रयोश्च मूर्ध्नि मूर्ध्नि अथ द्वादशाक्षर नारा
यणस्य मूर्तिन्यासः ॐ केशवाय शिरसि नारायणाय मुखे॥ मों माधवाय
ग्रीवायां भ गोविंदाय कंठे ग विष्णवे पृष्ठे व मधुसूदनाय कुक्षौ त्रिविक्रमाय कट्यां वाम

४ अग्न आयाहीति जंघयोः तेत्रि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

२द घ१: वाम१ माय

ष॰ ख॰ मनाय जंघयोः स्तुश्री धराय गुल्फे देह षीकेशाय दक्षिणेवा पद्मनाभे वामपादे यद्दामोद
१८ राय क्षिणे ॐ दुद्र यायनमः हृदये। ॐ विस्मवे शिरसि ब्रह्मणे शिखायां क्रवाय क नमो २
वचे चक्रिणे नमः अस्त्राय फट् अस्त्रहस्तयोः शंभवाय गायत्री दक्षिणनेत्रे वि
जयायनमः सावित्री वामनेत्रे चक्रिणेच ऋरूपेयपिंग। न तो विराड्‌च्छवण तस्माघ पोः
ज्ञाक्षघां तस्माज्ञाघ त्सर्वहुतऋचोनाभ्यां तस्माद्‌श्वाहृदि तं यज्ञंस्तने यत्पुरुषं वोः४
४ म वाह्वोः ब्राह्मणोस्यमुखे। चंद्रमौनसः चक्षोः नाभ्या आसीत्कर्णे यत्पुरुषेण
द भुवोः सप्तास्येतिभाले. यज्ञेन शिरसि त्रिभ्यः संभृतः हृदये वेदाहं शिरसि प्र
जापतिः शिखायां योदेवेभ्यः कवचे कवं ब्राह्मने त्रयोः श्रीश्चते अस्त्रे इतिपु राम
रुष सूक्तादिन्यासः अथशिवस्यपंचब्रह्मन्यासः अंगुष्ठयोरीशानं॥ १८

लास्त्रे दिक्ष। इत्यष्टांगविष्णुमंत्रन्यासः। सहस्र शी॰ पादयोः। पुरुषएवजंघयोः। एतावानस्यजानुनोः। त्रिपादूर्ध्वंभुवोः।१६

तर्जन्योस्तत्पुरुषं मध्यमयोरघोरं अनामिकयोर्वामं कनिष्ठिकयोः सद्योजातं ततः क
निष्ठिकयोर्हृदयं अनामिकयोः शिरः मध्यमयोः शिखा तर्जन्योः कवचं अंगुष्ठयोर
स्त्रं विन्यस्य परेण तेजसा संयोज्य कवचेनावगुंठ्य सर्वकर्मसु नियोजयेत् आचम
नं सर्वत्र इत्येवंस्य करन्यासं कृत्वा लिंगमुद्रां बध्वा। ईशानः सर्वविद्यानामीश्व
रः सर्वभूतानां ब्रह्माधिपतिर्ब्रह्मणोधिपतिर्ब्रह्मा शिवो मे अस्तु सदाशिवोम् इतिमं
त्रेणेशानमूर्ध्नि विन्यसेत् ततः अंगुल्यग्रे रुद्रमुद्रया मूर्ध्नि तत्पुरुषाय विद्महे महा
देवाय धीमहि तन्नो रुद्रः प्रचोदयादिति एवं तर्जन्यं गुष्ठयोगात्तत्पुरुषं मुखे अ
घोरेभ्यो घोरतरेभ्यः सर्वेभ्यः सर्वशर्वेभ्यो नमस्ते अस्तु रुद्ररूपेभ्यः इति मध्यम्यांगुष्ठ
योगेन हृदये घोरं वामदेवाय नमो ज्येष्ठाय नमः श्रेष्ठाय नमो रुद्राय नमः कलवि
१ध्याय नमः
शर्व:
२ थघोरेभ्योघोर

नमो

प्र·ति· करणायनमोबलायनमोबलविकरणायनमोबलप्रमथनायनमः सर्वभूतदम
१८ नायनमोनमोन्मनायनमइत्यंगुष्ठानामिकायोगेनगुल्फे सद्यो जातं प्रपद्या
मिसद्योजातायवैनमः भवेभवेनातिभवेभवस्वमां भवोद्भवायनमइतिकनिष्ठि
कांगुष्ठयोगेनपादादारभ्यमस्तकांतं पावन्मूर्तिव्यापकत्वेनब्रह्मन्यसेत् ततः
ईशानः सर्वविद्यानांनमइतिशशिनीमुपरितन्मूर्ध्नि ईश्वरः सर्वविद्यानां नमइति
कल्पितं चंद्रोभयदलं पूर्वमूर्ध्नि ब्रह्मणोधिपतिर्ब्रह्मानमइतिदृष्टांदक्षिणमूर्ध्नि
शिवोमेअस्तुनमइतिमरीच्यामुत्तरमूर्ध्नि सदाशिवोंनमइतिज्वालिनीपश्चि
ममूर्ध्नि ततस्तत्पुरुषायविद्महेनमइतिपूर्ववक्त्रे शांतिं महादेवायधीमहीतिदक्षि राम
णवक्त्रे विद्यांतन्नोरुद्रःप्रचोदयात् प्रतिष्ठां प्रचोदयादितिपश्चिमवक्त्रेधृतिं मि १९

तिःपुरुषकलाचतुष्टयन्यासः ततोघोरेभ्योनमइतितमां हृदये। अथघोरेभ्योनमइ
तिरजामुरसि· घोरजायैस्वधया: घोरतरेभ्योनिनामो· सर्वेभ्यः सर्वबाध्यैकुक्षौ सर्वश
र्वभ्योमृत्यवे पृष्ठे नमस्तेअस्तु स्कंधायवक्षसि रुद्ररूपेभ्यः पार्श्वयेउरसि इत्यष्टाव
घोरकलांवामदेवायनमइतिरजां गुल्फे· ज्येष्ठायनमइतिलिंगे श्रेष्ठायनमइति
दक्षिणोरौ॥ रुद्रायइतिपालांवामोरौ कालायनमइतिकामांदक्षजानौ कलविक
रणायनमइतिसंज्ञाविन्यैवामजानौ बलविकरणायक्रियायैदक्षिणजंघायां ब
लायवृद्ध्यैवामजंघायां बलप्रमथनायधात्र्यैवामस्फि
२८ चि॥ सर्वभूतदमनायनम इतिभ्रामणींकट्यां॥ नमोनमइतिशोषणीं दक्षिणपार्श्वे
उन्मनायनइतिवामपार्श्वे इतित्रयोदशकलाः सद्योजातंप्रपद्यामिनमइति

प्र० ति० ऋद्धिं वाम पादे॥ भवेनइतिदिक्षिणा पार्श्वे भवेनइति लक्ष्मीं वामपार्श्वेनाति
२९ भावेनमइतिमेधां नासायां भव .खमानइतिकांतिं शिरसि भावनमइतिस्वधां द
क्षिण वाहौ उद्भवायनमइतिप्रभां वाम वाहौ इतिसद्योजातकलाष्टकं यतस्त
माद्याः सर्वाः कलाअत्र विशंत्विति कलां न्यासभावनां कृत्वामुद्रां च प्रदर्श्य वि
५ हं षादिवं हंसः सं पाघसहंसेति हृदयादिन्यासं कुर्यात् अथ नृसिंहे नृसिंह उग्ररूपज्वल
ज्वल प्रज्वल प्रज्वल स्वाहा इति मंत्रः नारसिंहीयदा स्थाप्यात्वं स्पनिशा यामे ह
त्रिमं वा थसाक्षाद्धापसुं दत्वा वलिं हरेत् एवं न्यासं कृत्वा परमेष्ठिनं नमस्कृत्य
२ या निराभावाहयेत् मोहिनी सर्वभूतानां मनकारणी विरूपाक्षी शिवे शांते विकु राम:
मार्ये कोतमानसे अमति आधात्वं वे आगच्छ भुवनेश्वरि तमः सत्वरजोपेते। २०

मो वि २
आगच्छ त्वं तमोहिनि वासुदेवहिते कलेकलांजरविन्दजिते आगच्छ सहताजसं हमसंहार मोहिनि उपस्म संहरे दे: २

आगच्छ त्वरवारिणि मनोबुद्धिरहंकारः संहारस्त्वं सरस्वति शब्दः स्पर्शश्च रूपं
च रसो गंधश्च पंच भः आगच्छग्रह संक्षिप्य मोह शानिधिने भव स्पोत्पत्तिहेतुस्त्वं या
वदाभूतसंप्लवं । भवः कल्यांतसंध्यायां वससे त्वं चरे आंगिश व्याप्रसन्नस्पवाशुरे
वस्यु रासने त्वंप्रतिष्ठासि वरदे विमुनियोगिसमुत्थते पितृदेवमनुष्याणां सपक्षो
रगाक्षसां पशुपक्षिमृगाणां च योगमाया विवर्द्धिने वससे सर्वसत्वेषु मातेव
हितकारिणी एहि सावित्रि मूर्तिं वं चतुर्भ्य स्थानगोचरे विशनासापुरे देवि कं दे मो वि ३ पी
श प्रतिभाव पमां सर्वं मातृवदे विसुंदरि इदं मर्चं मयादत्तं पूजे मे प्रतिगृह्यतां उ
प प्रागात्परमं यदिति मंत्रो यतसाः पूजा विधेः स्मृतः निशाकलशनिशां पूज
यित्वा लोकपालमातृक्षेत्रपालभूतेभ्यो बलिं दत्वास्याप्यदेवं शप्पातः प्राच्यांस

Indira Gandhi National Centre for the Arts

६ मुसलायनमः।

प्र·ति· सर्वतोभद्रे पूजयेत्॥ विष्वक्सेनाद्यं दशारं चक्रमध्ये षट्दले पद्ममण्डलं मंत्रेण देवं निवेशयेत्
२१ ॐ कुंदायायनमः इति कर्णिकायां देवं पूजयेत् विष्वक्सेनमइतिशिरः पूर्वपत्रे अ
लक्षणायनमइतिशिखां दक्षिणे कवायनमइतिकवचं पश्चिमे चक्रिणेनमइतिफट्
अस्त्रमुत्तरे शंभवायनमइतिगायत्री माग्नेयदले विजयायनमः सावित्री मी
५ क्री शानदले ज्योतीरूपायनमो नैर्ऋत्ये चक्रिरूपायनमः गदायैनमः चक्रायनमः शंखा
यनमः पद्मायनमः हलायनमः शार्ङ्गायनमइतित्वीयावर्णे अथमूर्तीशाः पृथिवीमू ६४
र्त्तेनमः पृथिवीमूर्त्यधिपतयेनमः अग्निमूर्त्तयेनमः अग्निमूर्त्यधिपयेपशुपतयेनमः शर्वाय२
३ पे यजमानमूर्त्तयेनमः यजमानमूर्त्यधिपतयेनमः अर्कमूर्त्तयेनमः अर्कमू रामः
र्त्यधिपतयेरु द्रायनमः [illegible] २१
पिंगलाहंवायव्ये इतिगर्भावरणं आरास्तुपूर्वादिक्रमेणकेशवनारायण [illegible] माधवगोविंदविष्णुमधुसूदनत्रिविक्रमवामनश्रीधर
हृषीकेशपद्मनाभदामोदरसंज्ञाः [illegible] इतिलिखित्वा [illegible] चक्रायनमः ६५

जलमूर्त्तयेनमः जलमूर्त्यधिपतयेनमः वायुमूर्त्तयेनमः वायुमूर्त्यधिपतयेईशा
नायः इंदु मूर्तयेनमः इंदुमूर्त्यधिपतयेमहादेवायनमः खमूर्तयेनमः खमूर्त्यधिप
१ स तये भीमायनमः इत्यष्टौमूर्त्तीर्दिधिष्ठा चयेत् वैष्णवे पंचैवमूर्त्तयः [illegible]
[illegible] तदा पूर्वे पृथ्वीमूर्त्तयेनमः पृथ्वीमूर्त्यधिपतये वासुदेवाय दक्षिणे जल
५ पि मूर्त्तयेनमः जलमूर्त्यधिपतये संकर्षणायनमः पश्चिमे अग्निमूर्त्तयेनमः अग्नि
मूर्त्यधिपतये प्रद्युम्नायनमः उत्तरे वायुमूर्तयेनमः वायुमूर्त्यधिपतये अनिरु
द्धायनमः मध्ये खमूर्त्तयेनमः खमूर्त्यधिपतयेनमः इतिशैवे पंचमूर्त्तिपक्षे ब्र
२८ ह्मविष्णुरुद्रेश्वरसदाशिवाः एवमूर्तयः इंद्राद्यस्तु सर्वत्र पूजनीयाः ततआचार्यः क
मेण पलाशोदुंबराश्व त्था पामार्गशमीधां प्रत्येकं क्षुद्रां हस्तं चतुर्मीत्य

नारायणाय ५१
समि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

प्र॰ति॰ २४ ष्टसहस्रमष्टशतंवाहिरण्यगर्भइतिकुंड समीपेसंस्थाप्य शांतिकपौष्टिकैर्मंत्रैर्यथावि
भागंसत्रत्विग्जुहुयात् प्रतिकुंडमेकैकऋत्विक् मूर्तिपस्तत्तन्मंत्रेण यस्य; शन्नोवातः श
नेर ३ न्नइंद्राग्नी शन्नोदेवीरिति शांतिकामंत्राः पुष्टिंएवानग यस्मान: त्र्यंबकमितिपौष्टिकाः त
तोमूर्त्तिपाः पूर्वकुंडेपलाशसमिधामष्टसहस्रमष्ट शतंवातिलैर्वाअग्निमीळइति
जुहुयुः इषेत्वेतिदक्षिणे अग्नआयाहीतिपश्चिमे॥ शंन्नोदेवीरित्युत्तरे यदाष्टौ
कुंडानितदा ॐवौषडित्याग्नेये दशाग्र एवान्सहद्रायत्रीवोकानैर्ऋते जातवेदसइति द४
वायव्ये नमोब्रह्मणइतीशानकुंडे मूर्द्धानंदिवइति पूर्णाहुतिंजुहुयुः अर्द्धहुतिसंपातान्
शांतिकलशेकुंडसमीपस्थेपातयेयुः ततोमूर्ति पलोकपाले भ्यःसमिद्भिर्घृतेन राम:
ते निर्वाष्टसहस्रमष्ट शतंवा दूतमित्यग्निमूर्तेः यः पशूनामित्यग्निमूर्तिपतेः पशुपतेः २३
मूर्ति
जुहुयुः तेषांमंत्रास्तु स्योनापृथिवीतिपृथिवीमूर्तेः अघोरेभ्यइतिमूर्तिपतेः शार्वस्य इंद्रायेंद्रोइतींद्रस्य अर्ति ४

अग्नआयाहीत्यग्नेः असिहिवीरेतियजमानमूर्तेः तमिंद्रजोहवीमीतियजमानमू
र्त्तिपतेरुग्रस्य यमायसोममितियमस्यउदुत्यमितिसूर्यमूर्तेः आस्वारज्जानमिति
सूर्यमूर्त्तिपतेरुद्रस्य असुन्वंतमितिनिर्ऋतेः आयाहीतिजलमूर्तेः । विभ्रूषमिति
जलमूर्त्तिपतेर्भवस्य इमंमइतिवरुणस्य। वातआवात्विति वायुमूर्तेः तमीशानमिति
वायुमूर्तिपतेरीशानस्य अनोनियुद्भियोः वयं सोमसोममूर्तेः इदंतंथुंभेतिसोम
री५ मूर्तिपतेर्महादेवस्य। अभित्वंदेवंकुबेरस्य आदित्प्रत्नस्येतिखमूर्तेः मृगोनभी
५ भिति म: खमूर्त्तिपतेर्भीमस्य अभित्वादेवसवितरीशानस्य। ततोष्टसहस्राष्टशत
शान्यतमसंख्ययामहाव्याहृतिभिस्तिलयवव्रीहिचवाज्यैः क्रमेणप्रत्येकंजुहुयुः
ततोगुरुः स्थाप्यदेवतालिंगकैर्मंत्रेणघृतेनतिलैर्वाष्टसहस्रमष्टशतंवाहुत्वा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

हुं

प्र॰ति॰ हु॰ पूर्णाहुतिं त्वा देवस्य दक्षिणे कर्णे होमं निवेद्य एवं कुंडे घृताहुत्य ष्टकं मूलमंत्रेण
२३ हुत्वा देव पादौ स्पृशेत् मूलमंत्रेण एवोक्तसंख्यायाम्यकुंडे हस्तेन दधि त्वा देवनाभिं वा रुणकुंडे क्षीरं हुत्वा हृदयं सौम्यकुंडे मध्वाहुतीं त्वा मूर्धानं वारुणकुंडे मि हु
श्रघृतादि चतुष्टयं हुत्वा तेनैव पूर्णां दत्वा देवसर्वांगं स्पृशेत् ततः कूर्मशिला
ब्रह्मशिलापिंडिकावाहनानि परिवारकं देवांश्च वेदिकै नाम मंत्रैर्वा ष्ट्वज्यमुख्य सं५
प्रतिमा या वाम पार्श्वे धिवासयेत् तानि मध्यघृते नाभ्य ज्यप्रक्षाल्य संप
उपवस्त्रेणाच्छाद्य प्रधानप्रतिमा पिंडिकायां दस्व मंत्रन्यासं कुर्यात् तत्र विष्णु
श्चास्थाप्य स्तदा ॐ घंडंपं भं फलं नमः एतानि पंचाक्षराणि हृच्छिरः शम
२व शिखा कवचनेत्र संज्ञकानि हुं फडंतो वा चनस्मृ दामइति पिंडिकायां पंचां गानि न्य २३

त॰ र २ हृम

मूर्ती म१ न्या: ह्रींश्रीं

स्यात्त्व त्र यम र्ते पाश्च पूर्वं वदिंसेत् तद्यथा ॐ क्लीं क्ष: परब्रह्मणे सर्वाधाराय नमः
दि ३० ह्रीं श्रीं क्लीं व्यतेजोधारिणि सुभगे नम इति मंत्राभ्यामधिवासयेत् इत्यधिवास श२
नं प्रसादे पि चेत् ततस्नस्नपनाधिवासनं तत्र प्रसादाग्रे एकाशीतिपदं मंड
४ पु लमक्ष तैः कृत्वा तत्पदेषु सप्तधान्यपुंजान्कृत्वा जलपूर्णान् काशीतिकुंभान् हत्पत
५ न त्रवनवकानां मध्यमं मध्यमं कोष्ठं ज्ञात्वा तेषु कुंभान् मध्य पूर्वादिक्रमेण विन्यस्य म
ध्यकुंभे शाम्युदुंबराश्वत्थचंपकाशोकपलाशाम्र न्यग्रोधकदंबाम्र बिल्वार्जुनवृक्ष क्ष॰
२ न संभवं पल्लवं द्वादशाकं सोमायं वनस्पत्यं तर्गतायमइति क्षिपेत् ततः पद्मक
रोचना दूर्वांकुर दर्भपिंजल श्वेत तपीसर्षप सित चाचंदन जातीकुसुमनं
द्यावर्तमिति दशौ पूर्वे यवव्रीहि तिलसुवर्ण रजत समुद्रगामिनदीकूलमृत्तिका

फं नि२

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

पंच

प्र·ति· म्न्यसंस्पृष्टगोमयमितिसप्तकमाग्नेयेसहदेवीविष्णुक्रांताभृंगराजमहौषधीश
२४ मीशतावरीगुडूचीश्यामाकमित्यष्टकंयाम्ये कदलीपूगफलनारिकेरविल्वना
रिंगमातुलुंगबदरामलकमितिफलाष्टकंनैरृते मंत्रसाधितंपंचगव्यंवारुणे।श
४ दुं मीवटाश्वत्थन्यग्रोधपलाशकषायकंवायव्येशंखपुष्पीसहदेवीबलाशतावरीकु
५वचा मारीगुडूचीव्या घ्रीतिमूलाष्टकंसौम्ये।वल्मीकादिसप्तमृत्तिकाईशानकुंभेनि
धायहिरण्यामितिमध्यकुंभानभिमंत्र्यशेषानांधोदकपूरितानमूलमंत्रेणाभि
मंत्र्यसूत्रेणावेष्टयांतर्बहिरधस्तादूर्ध्वंच प्रासादंपंचगव्येनप्रोक्ष्यमूर्धानंदिवइ स
तिवल्मी कमृदाविलिप्यसमुद्रज्येष्ठाइतीशानदिक्कुंभेनमृत्तिकाकुंभेनस्नाप राम:
येत्॥ यशायशेतिवायव्यकषायकुंभेन पय: पृथिव्यामितिवारुणेन पंच २८

४ शणवसीह ५ २से

गव्यकुंभेनया:फलिनीरितिनैरृतफलकुंभेन।हंस:शुचिषदितिसौम्यस्थमूलकुं
भेन विष्णोरराटमितिदर्भकुंभेन।सोमंराजानमितिव न्हिस्थकुंभेन॥विश्वत ते२
श्चक्षुरितियाम्यकुंभेन नमोस्तुसर्वेभ्यइतिमध्यमकुंभेन इदमाप:प्रवहतेत्यष्टा भवे४
भि: पूर्वादिक्रमेणप्रासादंस।शिखरंस्नापयेत् एकाशीतिकुंभैसंतुगंधोदकपूरि ।य५
तेनैककलशेनदेव्यायकर्मणेशुंध धमितिसंप्रोक्ष्यसूत्रेणावेष्ट्य स्नापयित्वादेव
रूपंप्रासादंचिंतयित्वापताकादिनाशोभयित्वागंधादिनापूजयित्वातस्याधस्तादेवं
संचिंत्यमंत्रेणप्रासादमधिवासयेत् तद्यथा ॐश्रींसर्वदेवमयाचिंत्यसर्वरत्नो
२श्री जज्वालते।यावच्चंद्रश्चसूर्यश्चयावत्पृथ्वीच स्थिरोभवेत्याधिवास्यपिंडिकावाहनपरि
वारदेवतानां तत्त न्मं त्रै: प्रत्येकमष्टाविंशतिसंख्यावंहोमंतिजै:हुत्वा

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

प्र॰ ति॰ मूलमंत्रेणाचर्वष्टोत्तरशतं हुत्वा तस्मोगाविष्णुगायत्र्यादु: ग्धाक्षीरेण विष्णुगा
२५ यत्र्या चरुं श्रपयित्वा देवायनिवेद्य द्वादश ब्राह्मणान् भोजयित्वा विष्णुर्मे प्रीयतां
मिति वदेत् ततः आचार्यादयो धेनुरात्रौ जागरणं कुर्यात् इति प्रासादाधिवा
४ म सनं अ अज्येष्ठमध्यकनिष्ठानां प्रतिमानां सप्तरात्रं पंचरात्रं त्रिमेकरात्रं सौ रात्र ४
घोवा वस्तं तम धिवासयेदिति पद्धतिकाराः अत्र श्लोकाः अनेकदिननिर्वर्त्ये अ
धिवासनकर्मणि होमानष्टौसहस्राणि विदधीरन्द्वयं पृथक् ॥ तस्मिन्नेकाहनि कृ ४
वर्त्ये कुर्यादष्टोत्तरं शतं आग्नेयमूर्णाहुतिं दत्वा सद्यं तिर्दारपाः पक्षप्रतिदिनं होममष्
ष्टोत्तरशतं शतं ॥ दिशिकोमूर्तिपैः कुर्याद्यावत्कार्यं समाप्यते ॥ संध्यासुतिस्त्वेब
लिं मंत्रैर्दद्याद्यथादिते ; आचार्यदक्षिणायात्रात्विग्भ्यश्च स्वशक्तितः भोजनं चत राम: २५

दे

थान्येभ्यो देयं वित्तानुसारतः ; विनाधिवासनं यज्ञः कृतोपि न फलप्रदः इति ॥ ततो गु ३१
रुर्बहिर्निर्गत्य प्रासादाभिमुखो भूत्वा तं देवरूपं ध्यात् तथाहि पादो पादशिलास्त
स्य जंघा पादोर्ध्वमुच्यते गर्भश्चैवोदरं ज्ञेयं कटिश्च कटिमेखला स्तंभाश्च वाह
वो ज्ञेया घंटानिह्वा प्रकीर्तिता ॥ दीपः प्राणोस्य विज्ञेयः ... योल्पपानो जलनि
र्गमः ब्रह्मस्थानं यदेतत्र नाभिः परिकीर्तिता हृत्पद्मं पिंडिका ज्ञेया प्रति
मापुरुषः स्मृतः पादचारस्त्वहंकारो ज्योतिस्तत्र क्षरुच्यते ॥ तदूर्ध्वं प्रकृति
स्तस्य प्रतिमात्मा स्मृतो बुधैः तलकुंभादधोद्वारं तस्य प्रजननं स्मृतं
शुकनासा भवेन्नासा गवाक्षः कर्ण उच्यते कायपाली स्मृतः स्कंधो ग्री
वा चामलसारिका ॥ कलशस्तु शिरो ज्ञेयं मज्जादि प्रसंहितं ॥ मेश्चैव सु

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

प्र॰ति॰
२६

धां विधास्यते योऽसौ सउच्यते अस्थीनि च शिलास्तस्य स्नायुः कीलादयः स्मृताः वेश्म
बीजशिखरास्तस्य ध्वजाः केशाः प्रकीर्तिताः एवं पुरुषरूपं तं ध्यात्वा च मनसा सुधीः प्रासा
दं पूजयेत् पश्चाद्ध्वजगंधादिभिः शुभैः सूत्रेणावेष्टयेद्देवं वाससा त्परिकल्पयेत् प्रासा
दमेव मभ्यर्च्य आवाहनं चात्र मंडपइति वनः कुंडे वास्तोष्पतेइति मंत्रेणाष्टोत्तरशतं
हुत्वा देवमंत्रेण च हुत्वा पूर्णाहुत्यंतं सर्वं कृत्वा दिग्बलिं दत्वा चात्मानं निवेदयप्रणा ८५
मेन यत्र तु स्वयंभूर्देवः प्रागेव प्रतिष्ठितः प्रासादश्च नूतनस्तत्रापि नूतनं ५२
मंडपं कृत्वा एवं च प्रायाह वा चन नां देवप्रतिष्ठोक्तमंडपस्थानं त्वि
... कुर्यात् गुरुर्वैधानं देवतामंडपं कृत्वा धारणदेवतापूजनाग्निप्रति राम
... जादिमागो तरमहं ... देवाना धारत देव होमे का ... इति २८

हेम

क२ १८

कलशस्थापनानि कृत्वा तैः प्रसादं स्नापयित्वा यजमानमभिषिच्य प्रसादमुत्सृजेदि
त्येतावानेव विधिः अथ मंडपाद्युत्तरतः पूर्वस्थितैः शांतिकलशादिजलैः सपरिकारं
यजमानमभिषिंचेयुः ततः आचार्यमूर्तिपब्राह्मणान्स्य पत्न्यादीनूपरितोष्य प्रासा
दोत्सर्गं कुर्यात्॥ तत्रमा सपक्षाद्युल्लिख्य इमं शिलेष्टकादार्वादि निर्मितं वलभीज
गतीप्राकारपरिवारगोपुरपरिवारदेवतालयसंयुतं तत्त देवलोककामः कुलदयानु
ग्रहायामुकदेवताप्रीतये हमुत्सृजामीति कुशयवजलानि क्षिप्त्वा देवं नत्वा ब्राह्मणान्भो
जयेदिति ततः प्रातराचार्यो मूलमंत्रेण मूर्तिमूर्तिपतिलोकपालमंत्रैश्च प्रतिदैवतं
मष्टशतमष्टाविंशतिं वा पूर्णाहुत्यंतं कुंडे हुत्वा अधिवासितां कूर्मशिलां ब्रह्मशिलां पिं
डिकां च आतारमिति गृहीत्वा विधानार्थं मूल मंत्रेण पुष्पादिकं धारयास्त्र मंत्रे

२ख

प्र॰ति॰ णशंतातीयेनवाप्रासादमध्यस्यमहांइंद्रइतिमंत्रेणोल्लिख्यास्त्र,पूतजलेनपुनःप्रोक्ष्य
२७ प्रासादस्यद्वारस्यचमध्यार्धेवेनयवार्द्धेनवेशानीमुत्तरांवाश्रित्यस्नानादिसंस्कृतांकू
र्मशिलांप्रणवेनपंचरत्नोपरिनिधायतदूर्ध्वेसौवर्णकूर्मंद्वारसंमुखंनिधाय
तदुपरिरत्नानिन्यस्यषड्विंशद्रत्नयुतांपंचचत्वारिंशद्रत्नयुतांवाब्रह्मशिलामं
५८ धिवासितांनिधात्॥ ॐनमोव्यापिनिस्थिरेअचलेध्रुवेॐह्रींलंस्वाहेतिमंत्रे
ण॥ यथाशक्तिसंपूज्य।त्वमेवपरमाशक्तिस्त्वमेवाशनधारिका॥ शिवाज्ञया
त्वयादेविस्थातव्यमिहसर्वदेतिप्रार्थयेत् ततोवर्णाध्वनेनमः पदाध्वनेनमः
मंत्राध्वनेनमः भुवनाध्वनेनमः तत्वाध्वनेनमः सकलाध्वनेनमः इति
सकलमध्वानंतदारूढंध्यायेत्॥ ततःपुण्याहवाचनंकृत्वामूलमंत्रे राम: २७

१पंचचत्वारिंशत्सु १हेम्ना

णाष्टोत्तरशतंकृत्वापद्मत्रिंशत्कुंवा ब्रह्मशिलागर्तेषुप्रादक्षिण्येनसहस्तेनरत्न
न्यासंकुर्यात् व्यवहितेब्रह्मशिलोपरिभागस्थरत्नांपिंडिकांपूर्वपश्चिममानेन
प्रासादेसौम्यप्रणालींदक्षिणोत्तरं नतेपूर्वप्रणालांध्रुवसूत्रेणनिधायदेव
पत्नीलिंगकेनमंत्रेणपिंडिकामभिमंत्रयेत् तत्रविष्णोःस्थापनायांश्रीश्चते
रुद्रस्यगौरीमिंमाय॥ सूर्यस्यापस्तत्त्वचित्रमित्यादि ततः आत्मतत्वायनमः
आत्मतत्वाधिपतयेक्रियाशक्त्यैनमः विद्यातत्वायनमः विद्यातत्वाधिप
त्यैज्ञानशक्त्यैनमः शिवतत्वायनमः शिवतत्वाधिपत्यैइच्छाशक्त्यैनमः
इतितत्वन्यासः प्रतितत्वंमूर्तिंमूर्तिपतिलोकपालान्विन्यसेत्॥ ततःपिंडि
कायामाधारशक्त्यैनमइतिविन्यस्यानंतासनतत्वेभ्योनमः आसनशक्ति

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

प्र·ति·· भ्यो नमइत्यभ्यर्च्य॥ सर्वदेवमयीशानि त्रैलोक्याह्लादकारिणि त्वां प्रतिष्ठापयर
२८ म्यत्र मंदिरे विश्वनिर्मिते॥ यावच्चंद्रश्च सूर्यश्च यावदेषा वसुंधरा तावत्त्वं देवदेवेशि
मंदिरेस्मिन् स्थिरा भवेति तां संप्रार्थ्य प्रणवं श्चंत्रे वात्येषोडशस्वरान्॥ तेषांप
रितो व्यंजनानि न्यस्य श्च भ्रांतरत्नादि निन्यसेत् यथावाल्धपरिधीय वश्रीहिनि
ष्पाव प्रियंगु तिल माषनीवार शालि सिद्धार्थकान् वज्रवैदूर्यशंखस्फटिकपुष्प मो॥कृ५
रागचंद्रकांतेंद्रनीलपद्मरागान् मनः शिला ॥ह रितालांजनश्यामांजनका
सीससौराष्ट्रीरचना गौरिकापारदान्॥ सुवर्णप्यताम्र पसत्रपुसीसकां रु राम:
स्यारकूटतीक्ष्णलोहानि श्वेतरक्तचंदनागरुअर्जुनोशीरवैलवीसहदेवील २८
क्ष्मणाश्चेति तत्र वाजानामभावे यवान् रत्नानामभावे वज्रं धातूनामभा

वे हरितालं ता म्राघभावे सुवर्णं। औषधीनामभावे सहदेवीं न्यसेदिति ए
वं विन्यस्तानां रत्नानां दिपालमंत्रेणालंभनं कृत्वा पृथिवीमेरुकूर्मवाहनानि सोवर्णा
नि द्वारे न्युरवानि पारदं च तस्मिन्मध्यश्वभ्रे निधाय गुग्गुलरसेन रत्नादिकं स्थिरी
कृत्य मधुपायसेन श्व भ्रमतुलिप्य वस्त्रेणाच्छाद्य कवचेनावगुण्ठ्यास्त्रमंत्रेण सं
रक्ष्य मधुपायसेन श्व भ्रं मनु लिप्य वस्त्रेणाच्छाद्य कवचेनावगुण्ठ्यास्त्रमंत्रेण सं

ति ४ र स्यगृहावैप्रतिष्ठे प्रशादमभिषिच्येंद्रादिभ्यो बलिं दत्वा च मेतूएवं पिंडिकांप्रति
ष्ठाप्य प्रसादादूहिर्दिक्षु स्थंडिलानि संपाद्य संस्कृत्य तत्र स्थंडिलानामीशानभागे
खुकलशान्मंत्र वह्निन्यस्याग्निं प्रणयमतिस्थंडिलं पलाश सभिधाम घोतर
सहस्रम ष्टशतं वा मूलमंत्रेणाहुत्वा ज्येन च नारायणाय विद्महे वासुदेवाय धीम
हि त्य

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

प्र २ ५ पै:

प्र॰ति॰ महि॥ तन्नो विष्णुः प्रचोदयात्॥ इति मंत्रेणाष्टोत्तरशतमष्टाविंशतिमष्टौ वा हुत्वा चा
२९ प्यौ दिक्संस्थेभ्यः कुंभेभ्यः पात्रे तोयमुध्धृत्य मूलमंत्रेण शतकृत्वोभिमंत्र्य प्रतिमा
संन्निधौ गत्वा सर्वतीर्थमयमिदं जलमिति ध्यायन् देवं मूर्ध्नि समभिषिंचेत्॥ नरसिंह
न हुं फट् तेन देवस्य दिग्बंधनं कृत्वा मूर्ध्नि सहैव देवं प्रार्थयेत् प्रबुध्यस्व महाभाग
देवदेव जगत्पते॥ मेघश्याम गदापाणे प्रबुद्ध कमलेक्षण १ प्रबुद्ध भूधरानंत वा
सुदेव नमोस्तु ते॥ इति जलक्षीरकुशाग्र तिलतंडुल यव सिद्धार्थक पुष्पाणि शंखे
कृत्वा शंखमुद्रया देवाय [illegible] घ्यं दत्वोत्तिष्ठ ब्रह्मणस्पत इत्युत्थाप्य रथमुप
वेश्य देवस्य पुरतो गुरुः पृष्ठतो यजमानः पार्श्वतो मूर्तिपाः एवं परिभ्रम्य रथा राम:
देवतार्यं प्रासाद द्वारे मुखं लिंगं कृत्वार्घ्यं दत्वा प्रासादं प्रवेशयेत् ततः स २९
तं

देवमूर्ति हृदये वाम हस्तं प्राण प्रतिष्ठां कुर्यात् तद्यथा अस्य प्राणप्रतिष्ठामंत्रस्य ब्रह्मविष्णुरुद्रा ऋषयः ऋग्यजुःसामानि छंदांसि क्रियामयवपुः प्राणाख्या देव
ता प्राणप्रतिष्ठायां विनियोगः ॐ आं ह्रीं क्रौं यं रं लं वं शं षं सं हं सः देवस्य प्राणा इह प्राणाः इह आं ह्रीं क्रौं अमादि देवस्य जीव इह स्थितः आं ह्रीं क्रौं अमादि देव
स्य सर्वेंद्रियाणि आं ह्रीं क्रौं अमादि देवस्य वाङ्मनश्चक्षुः श्रोत्र घ्राण प्राणा इहागत्य सुखं चिरं तिष्ठंतु स्वाहेति भवति [illegible] कांचन पिंडं देवस्य [illegible] २४
[illegible] यजमानो देशिको देवं पिंडिकायां स्थापयेत् तद्यथा [illegible] लग्ने ईश्वरं भावयन्
तन्न्यास द्रव्य सहितं सौवर्णं पद्मं श्वभ्रे निधाय प्रधान पुरुषो यावदीव चंद्र दिवा
करौ तावत्त्वमनया शक्त्या युक्तोऽत्र वस्थिरो भव [illegible] ति उत्क्षिप्त वा ध्रुवा ध्रुवा पृ
थिवीति मंत्रं पठित्वा यवं यवर्द्धं वा नराश्रितं मीशानाश्रितं वा देवं पिंडिकाश्वभ्रे नि
धाय स्थिरो भव शाश्वतो भव [illegible] तु [illegible] का पिंडिकालिंगांतराले वालुकासीकादि सं
भिर्दृढं पूरयित्वा पुनर्न चालयेत्॥ ततो विश्वतश्चक्षुरेत्युक्त्वा देव मूर्ध्नि हस्तं
निधाय परं देवं ध्यात्वा रुद्रसूक्तैर्वत सा [illegible] मनीन त्वा प्रातिष्ठिकान् मंत्रान् पठेत् जे
रं २ तत्र विष्णोः अतसी पुष्प संकाशं शंख चक्र गदाधरं॥ संस्थापयामि देवेशं
देवो भूत्वा जनार्दनः रुद्रस्य त्र्यक्षं च दशबाहुं च चंद्रार्द्ध कृत शेखर

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

प्र·ति· रं॥ गणेशं वृषभं भस्थं च स्थापयामि त्रिलोचनं॥ अथ ब्रह्मणः॥ ऋषिभिः
३० संस्कृतं देवं चतुर्वक्त्रं जटाधरं॥ पितामहं महाप्राज्ञं स्थापयाम्यंडजोद्भवं॥ अथ सू
र्यस्य॥ सहस्रकिरणं शांतं अप्सरोगणसेवितं॥ पद्महस्तं महोबाहुं स्थापयामि दि
वाकरं॥ ततो देवस्य हृदयं स्पृशन् जपेत्॥ तद्यथा॥ विष्णोः पुरुषसूक्तं रुद्रस्य
न ५ रौद्रं ब्रह्मणो ब्राह्मं रवेः सौरं अन्येषां तत्प्रकान् मंत्रान् जपित्वा प्रणवव्याहृति
शिरःसहितां गायत्रीं प्राणसूक्तं जपित्वा॥ सान्निध्यं कुर्यात्॥ नमस्तेत्यक्तसंग
यसंतोषपद्मात्मने ज्ञानविज्ञानरूपाय ब्रह्मतेजोनुशालिने॥ गुणातिक्रांतवे
गाय पुरुषाय महात्मने अव्यक्ताय पुराणाय विष्णो ... संनिहितो भव राम
भगवन्देव देवेश त्वं पिता सर्वदेहिनां त्वया व्याप्तमिदं सर्वं जगत्स्थावरजंगमं ३०

त्वमिंद्रः पावकश्चैव यमो निरृतिरेव च वरुणो मारुतः सोम ईशा... प्रभुरव्ययः यत्
...णभगवन्स्त्वया व्याप्तं चराचरं तेन रूपेण देवेन्ना अर्चायां सन्निधा भव स्वयम
न्यास्मि संयुक्तो लोकानुग्रहकाम्यया अत्रार्चायां महादेव भव सन्निहितः सदा
सूर्याचंद्रमसौ यावत्तावत्तिष्ठति मेदिनी तावत्त्वयात्र देव... स्थातव्यं स्वेच्छया प्रभो
इति अथ स्थापितस्य परिवारदेवताः नंदि महाकाल वृषभं गिरि स्कंद म...
विनायकं विष्णुब्रह्मयजेन्द्राग्नियमनिरृतिवरुणवायुसोमेना सरस्वतीगण
गंधर्वगुह्यकविद्याधरादीन् रुद्रस्य ब्रह्मणो विष्णवादयः परिवारदेवताः विष्णोर्ब्रह्मा
दयः एवं चंडीविनायकादीनामपि परिवारकल्पनं ततः कुंडे वगह्नामः ततः पूर्वकुण्डे
हृदयमंत्रेणाज्याहुति विशानिकरक्षिप मन्त्रेण पश्चिमे शिरव मन्त्रेण उत्तरे कवचमंत्रेण

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

पुनः ईकुंडऽस्त्रमंत्रेणेति

आचार्यकुंडनेत्रमंत्रेणेति ततआयुधमंत्रेहुत्वाप्रार्थयेत् तद्यथा लोकानुग्रहहेत्वर्थंस्थि
रीभव सुखासनः सान्निध्यंहि सदादेवप्रत्यहंपरिवर्तय माभूत्पूजाविरामोस्मिन्
यजमानःसमृध्यतां संपालयसदाराष्ट्रंसर्वोपद्रववर्जितं क्षेमेणवृध्दिमतुलांसुखम
क्षय्यमश्नुतां इतिसंप्रार्थ्यविधिनादेवंसांगंसमर्चयेदिति ततोबहिर्द्वारादीन्
तत्तन्नाममंत्रैस्स्थापयेत् विष्णुश्चेचंडप्रचंडजयविजयादीन् शिवश्चेन्नंदिमहा
कालभृंगिगणेशादीन् सूर्यश्चेदंडपिंगलमाठरगणान् अथाशवस्यवाहनादीन्पू
जयेत् यस्यसिंहारथयुक्ताव्याघ्रभूतास्तथारगाः कृषयोलोकपालाश्चदेवस्कंद
स्तथावृषः प्रियागणामातरश्चसोमोविष्णुःपितामहः नागायक्षास्सगंधर्वायेचाऽ
न्यानभश्चराः तमहंत्र्यक्षमीशानंशिवंरुद्रमुमापतिं अवाहयामिसगणंसपत्नीकंवृ

ध्वजं आगच्छभगवन्रुद्रानुग्रहायशिवोभव शाश्वतोभवपूजांमेगृहाणत्वंनमो नमः
ॐस्वागतमनुस्वागतंभगवतेनमोनमः सोमायसगणायसपरिवाराय प्रतिगृह्णातु
भगवान् मंत्रपूतमिदमर्घ्यपाद्यमाचमनीयमाराणब्रह्मणाभिहितंनमोनमःस्वाहा
आगच्छभगवान्नित्यादिकामंत्रादुक्तेनसर्वसाधारणाः एवंसपूज्यदधिदुग्धघृतमधु
शर्करारव्यैःसमंत्रैर्मध्येसुगंधजलयुतैःस्नापयेत् ततोयज्जाग्रतेविराटसहस्रशीर्षा
अग्निर्वायुरनोपुरुषएवेदं त्रिपादूर्ध्वःयेनेदं ततावं इति चतुःस्त्वोजपेत् प्रा
पयेयिंवजलदेवस्यपादौनाभिवक्षोनाभिर्वक्षोशिरश्चस्पृशेत् ततोलिंगमंत्रंश्रा
श्रयीत भगवन्देवदेवेशधर्मकामार्थमोक्षद विद्याविद्याधरैरुद्रैर्गणैर्लोकपालैश्च
देवदानवगंधर्वैर्यक्षैश्चकिन्नरैस्सह अस्मिन्लिंगेमहादेवसर्वदात्वमवेप्रभो

पुंसामनुग्रहार्थाय पृथिव्यां स्वइच्छया प्रभो परावरेण भावेन स्थातव्यं सर्वदा त्वया सर्ववि
घ्नहरः पुंसां सर्वदुःखहरः सदा सर्वदा यजमानस्य इच्छासंपत्करो भव नमस्ते सर्वधर्मा
य संतोषविजितात्मने ज्ञानविज्ञानतृप्ताय ब्रह्मतेजोभिशालिने नमस्ते शुद्धदेहाय पु
रुषाय महात्मने स्थापकानां मूर्तिपानां शिल्पिनां च विभो सदा ग्रामदेशनृपाणां च
शांतिर्भवतु सर्वदा पूजकाराधकानां च भक्तानां भक्तवत्सल प्रभो सर्वेषां च जगन्नाथ इच्छासि
द्धिप्रदो भव चंद्रार्कावनिपर्यंतं लिंगे ऽस्मिन् परमेश्वर स्थातव्यमुमया सार्धं सर्वलोकानु
कंपया यावत्सूर्यश्च चंद्रश्च यावत्तिष्ठति मेदिनी तावत्त्वयात्र देवेश स्थातव्यं स्वेच्छया विभो
इति ततः पुरुषसूक्तेन विष्णोः षोडशोपचारं कृत्वा पुराणमंत्रैरन्यैर्वा स्तुत्वा नमेत् पुनः प्रार्थ ३२

येच्च ज्ञानतो ऽज्ञानतो वापि यावद्भक्तिरनुष्ठितः सर्वं वस्तु त्वत्प्रसादेन सर्वं ग्राभवतात् मे
ति शिवस्य ज्ञानतो ऽज्ञानतो वापि भगवन् यत्कृतं मया तत्सर्वं पूर्णमेवास्तु त्वत्प्रसादाद् धाते
जेति अथ कर्तृनामकस्य नाम कुर्यात् सर्वदा व्यवहारार्थं तत्र विष्णोरमुकस्वामी अमुक
नारायण इति वा शिवस्यामुकेश्वरः भानोरमुकादित्यः देव्या अमुकेश्वरी गणपतेरमुक
विनायक इति अनेन मिताक्षरोषप्रायश्चित्तं तत्रस्थाप्यमानदेवलिंगवाप्यां... मुपात्र
ये तत्ताद्दिगीशमंत्रेणाष्टोत्तरशतेन सर्वस्यायाः शमीपलाशान्युत्तरसमिद्धोमं तिलहोमं वा कृत्वा पूर्
र्णाहुतिं कुर्यात् दिगीशमंत्रस्तु त्रातारमिंद्रमित्यादयः प्रसिद्धाः अत्राचार्यदक्षिणा क्रमतो
गजो मेषो महिषाजः मुक्तिर्मुक्ताफलं सवस्त्रा युग्म धेनुर्वृषभ इत्यादिकाः तत्र स्थाप्यमानदेवशुद्धि
स्थाने स्वभ्रातस्फुरितवाशांत्यर्थं मूलमंत्रेणाष्टोत्तरशतं हुत्वा प्रतिष्ठाहोमं कुर्यात् शिवायास्थि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

प्रति॰म॰

भवस्वाहा शिवायानादिबोधोभवस्वाहा शिवायनित्योभवस्वाहा शिवायसर्वगोभवस्वाहा
३३ शिवायाविनाशायोभवस्वाहा शिवायाक्षोभोभवस्वाहा अथसर्वशास्त्रार्थ अघोरमंत्रेण
घृतसरशतसिद्धकृतंहुत्वासर्वप्रायश्चित्तंहुत्वापूर्णाहुतिंहुत्वाईशानोबलिंदत्वाचभ्यशोभ
नासनेयजमानमुपवेश्य अथर्वणसाम्नामंत्रांतरैश्चाभिषिंचेत् अथाचार्यपूजनं तत्रयज
मानाआसनमुपवेश्यसत्कृत्यग्रामंगासहस्रंतदर्धंतदर्धंवागोशतमर्धंतदर्धंवावृषभैका
दशंपंचैकोवासत्कृत्वातांयथाशक्तिसन्निधाय्यदेशकालौसंकीर्त्यदेवप्रतिष्ठासिद्ध्य
र्थमिमांदक्षिणांतुभ्यमहंमाचार्यायसंप्रददेनममेत्युक्त्वा तदुत्संगोपरिष्टादिसकुशतिल
यवजलानिक्षिपेत् विज्ञापयेच्च भगवन्सर्वधर्मज्ञ शिवधर्मपरायण सर्वशास्त्रार्थतत्त्वज्ञशि
वशास्त्रविशारद अनादिजन्मसंतानेह्यस्मिन्भयभवार्णवे अद्यमेसुफलंजन्म अद्यमेसफलं ३३

धनं अद्यमेजनम्नाछिन्निरद्यमपरमंपदं मोचितोहंत्वयानाथदुष्ठग्राहवबंधनात् ई
शाज्ञातस्त्वयायस्मात्पूर्वेनेवभवार्णवात् मुक्तोहंत्यक्तसंसारःप्रपन्नोहंतवांतिकम् ज्ञान
तोज्ञानतोवापियन्न्यूनंयत्कृतंमया तत्सर्वपूर्णमेवास्तुत्वत्प्रसादान्ममप्रभोगुरुरपि
समस्तजगदुत्पत्तिस्थितिसंहारकारकः शिवस्तामनुगृह्णातुसर्वः सर्वकामदः द्रव्यहीनं
यत्किंचित्क्रियाहीनंतुयद्भवेत् तत्सर्वपूर्णमेवास्तुप्रसादात्कारणस्यतु स्थापकस्य मूर्तिपा
नांवर्णिनांशिल्पिनांतथा सराष्ट्रपार्थिवानांचशांतिर्भवतुसर्वदा भृत्यपुत्रकलत्राश्वस्व
मित्रबलवाहनाः कारणस्यप्रसादेनसद्योयावहुकालतः साध्वीवास्थापकमूर्तियजयिनः
कृत्वास्थपतिदैवज्ञान्संपूज्यतेभ्यःशक्तितोदक्षिणांदद्यात् सर्वद्रव्येषुत्पन्नकल्पितं तत्रसर्वः
पक्षिपूक्षिमांणमधुपर्कंकुंकुमादिसर्वद्रव्येस्नानिनएवदेवंलेपयेत् अन्यत्तुप्रथमेहनिकुंकु

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

३४ मादिसर्वद्रव्ये मनदेवं लेपयित्वा पूजयेत् द्वितीयेहनि हरिद्रासिद्धार्थकचूर्णेन एवं तृतीयदि
नेपिष्टसितचंदनयवचूर्णेन चतुर्थे मनःशिलाप्रियंगुचूर्णेन पंचमे कृष्णाजिनतिलचूर्णेन
षष्ठे रक्तचंदनपद्मकेसरचूर्णेन सप्तमे रोचनानागकेसरचूर्णेन सर्वलेपनद्रव्येषु कपिलाघृत
मिश्रणं ज्ञेयं प्रतिमानां लेपत्रयं दिनत्रयक्रमेण कृत्वा शेषलेपांश्चतुर्थदिने युगपत्कृत्वा त्रिसं
ध्यं बलिदानं च निवर्त्य प्रतिकुंडहवनं संपादयेत् शांतिहोमं च ऋत्विजः कुर्युः स्थकदिनेऽधिवा
सने ज्ञेयं शिवस्य तु यदा प्रतिष्ठानंतरकालं सप्तदिनेषु मधुकुंकुमादिलेपाः क्रियन्ते तदाष्टमदिने स्नप
नार्चनादिमहानुत्सवो विधेयः इति सर्वदेवप्रतिष्ठाविधिः अथ चतुर्थीकर्म तच्चतुर्थदिने द्वितीये वा कुर्यात्
तत्र प्राग्वत्कृत एवाचार्यो मूर्तियजमानादि दिक्पालादिसहमण्डपं पश्चिमद्वारे प्रविश्य तत्र महत्संभारादिक
मुपकल्प्य वेद्याः प्रादक्षिण्येन गत्वा कुंडे स्थापितदेवस्य चरुं स्नपयित्वा पञ्च ब्रह्मभिः रंगसाहित्यैः हुत्वा
हुतिहोमं कुर्यात् ब्रह्ममन्त्रा यथा ईशानः सर्वविद्यानां तत्पुरुषाय विद्महे अघोरेभ्योथ घोरेभ्यो वाम ३४

देवाय नमो ज्येष्ठाय सद्योजातं प्र... मीति प्रागुक्ता ... मन्त्रा अपि अ... नभृतः वि
दा प्रजापतिः याद... भ्यः स्रुजया स्व मिति तत्र ऋत्विजो घृतेन तिलैः कुंडेषु रात्रं स्व
तं हुत्वा गौरीमीमाय मन्त्रेण जुहुयुरिः शिवस्य चतुर्थीकर्म एव ... न्यदेवा... प्यपि
पूर्ववत् स्थापितदेवस्य चरुं श्रपयित्वा स्वमंत्रैः पत्नीम... साहस्रं होमं कु... त् ऋत्वि
जो पि घृतेन शतं शतं प्रतिकुण्डं हुत्वा पूर्णाहुतिं जुहुयुः गुरुश्च शालिलोयनमूर्तीः स
निर्माल्यमपसार्य पुनः पूजयित्वे काशीति घटान् पूर्ववत् संस्थाप्य स्नपयेदितय द्वापुराणोक्त
रीत्या प्रकारेण पूजयेत् तत्र दध्यक्षतकुशाग्रक्षीरदूर्वायवमधुसिद्धार्थकपुष्पफलतोयान्वित
मर्घ्यपात्रमासाद्य कलशाष्टसहस्रमष्टशतमष्टौ वा... वा कलशान् सौवर्णान् राजतान् मृ...
श्रान् रीतिकमयान् मृण्मयान् उपकल्पितेषु शन्नोदेवीरापो हिरण्यवर्णा इति मन्त्रैः स्त्रु... जलम्

प्र॰म॰ परिव्राजपतिरितिरत्नोदकेन देवस्यत्वेति कुशोदकेन अन्नआद्या हीति फलोदकेन गायत्र्या गन्धोदकेन (५)
ॐ ओषधयः प्रातमोदध्व इति सहदेवी व्याघ्री बला तिबला शंखपुष्पी वचा सी हि स्रुवर्चलोदकेन

प्रक्षिप्य मृद्गोमयक्षीरदधिमधुघृतशर्करौषधि पुष्पफलकुशरत्नगन्धपञ्चगव्यादिकं
३५ प्रक्षिप्य ततः समुद्रं वो प्रहिणोमीति मंत्रेण देवायार्घ्यं स्नापयेत् तद्यथा पञ्चनद्य इति प
ञ्चगव्येन दधिक्राव्णः इति दध्ना आप्यायस्वेति क्षीरेण तेजोसीति घृतेन मधुव्राता इति मधु
ना देवस्य त्वा सद सस्पतिं भेषज्येनेति पुष्पोदकेन समुद्रज्येष्ठा इति पूर्वकल्पितशीतलज
लेन वसोः पवित्रमिति सहस्रधाराकुंभेन ततस्तूष्णीं स्नपनं तत अधस्थाधाव इति
पञ्चवर्णसूत्रेण नीराज्य बलिं हरति मुञ्चतु माशपथ्यादिति कौतुकं विमुच्य स्रगंधव[illegible]
णनद्य इति देवयास्माषि मंदाकिन्यास्तु यद्वारि सर्वपापहरं शुभं तदिदं कल्पितं देवस
म्यगाचम्यतां लयेति आचमनी[illegible] निवेदयेत् वेदसूक्तसमायुक्ते यः सामसंमि[illegible] स
र्ववर्णप्रदे देव वाससी ते विनिर्मिते इति वस्त्रयुग्मं शरीरे तेन आनामित्वेष्टा नैव च नैव प ३५

[illegible]यानि[illegible]दं[illegible]चंदनं प्रतिगृह्यता[illegible]मिति कुंकुमकर्पूरयुक्तं चंदनं मणिमुक्ताप्रवाला
[illegible]र्णपुष्पं[illegible]ना पूजा तु देवदेवश प्रसादाद्भव तत्स्थयति पुष्पं वनस्पत्यसादिव्या
[illegible] मनोहरः आघ्रेयस्सर्वदेवा[illegible] धूपायप्रतिगृह्यता[illegible]मि[illegible] धूपा[illegible] त्वं च द
स्वरावरदिङ्मुखस्तरत्नानि हुताशनः [illegible]र्वजानीर्भीदीपाये प्रतिगृह्यतामिति आश[illegible]
न[illegible] बारिशतावादीपरारातिकं अन्नं चतुर्विधं स्वादुरसैः षड्भिस्समा[illegible] भक्ष्यभोज्यसमा
युक्तं नैवेद्यं प्रतिगृह्यतामिति नैवेद्यं सभूषाच्छनमद्दा[illegible]भूषणानि दत्वा पूर्वरूतं यन्मयाभ
[illegible]क्त्या योगेन पत्रं पुष्पं फलं जलं आवेदितं च नैवेद्यं तद्गृहाणानुकंपया मंत्रहीनं क्रियाहीनं भक्ति
हीनं जनार्दन यत्पूजितं मया देव परिपूर्णं तदस्तु मे ततः पुनरष्टानराशतसरु[illegible] मूलमन्त्र हुत्वा
गानां दशांशेन पूर्णाहुतिं तं कृत्वा स्वास्तिवाचनं कारयित्वे द्रादिभ्यो बलिं दत्वा च म्यताषस[illegible]

Indira Gandhi National Centre for the Arts

दिति चतुर्थीकर्मविधिः अथशैवेचण्डपूजा चतुर्थीकर्मकर्मदिनांतरे वामुकलिंगप्रातेशग
५ तयाचंडप्रतिष्ठांकरिष्य इतिसंकल्प्य प्रसादादुदिग्गर्भसूत्रांतराले ईशान्यांचडस्थाने पीठ
देचंडमूर्तिसंस्थाप्यपूजयेत् तत्रध्यानं रुद्राग्निःप्रभवंचंडंकज्जलाभभयानकं शूलटंकध
रंरौद्रंचतुर्वक्त्रंचतुर्भुजं मुखोद्गीर्णमहाज्वालंरक्तद्वादशलोचनं जटामुकुटखंडेंदुमौ
नंफणिकंकणं व्यालयज्ञोपवीतंचसाक्षसूत्रकमंडलुं स्वतपद्मासनासीनंभक्तिप्रह्यांर्
नाशनंमिति एवंध्यात्वा ॐचंडासनायनमः चण्डमूर्तयेनमः धुनिचंडेश्वरायनमः
हुंफट्स्वाहेतिमंत्रेणावाह्य ॐचंडहृदयाय [illegible] हुंफट्नमः ॐचंडाशिरसेहुंफट्नमः
ॐचंडशिखायैहुंफट्नमः ॐचंडकवचायहुंफट्नमः ॐचण्डअस्त्रायहुंफट् करयोर
स्त्रं ॐचंडसद्योजातायहं ॐविंवामदेवायहुंफट्नमः ॐचमघोरायहुंफट्नमः ॐ ३

चंतत्पुरुषायहुंफट्नमः ॐचमीशानायहुंफट्नमः इतिन्यासान्कृत्वा दशोपचारैः
संपूज्य इतिविज्ञापयेत् यावत्तिष्ठतिलोकेस्मिन् देवदेवोमहेश्वरः तावत्कालंत्वया [illegible] स्थातव्यं
शिवसन्निधाविति ततो [illegible] बलिंदत्वाभूतानिचापरान् यथा यावत्कालंमहादेवः लिंगमाश्रित्य
तिष्ठति तावत्कालंतुरक्षार्थंतिष्ठंतुसर्वदेवता इति ततोगुरुः [illegible] शेषंसंपाद्य भद्रासने [illegible] नमु
पवेश्याभिषिंचेत् तत्रदेवस्यत्वेतिशन्नोदेवीः अथर्वणस्य सामवेदस्य शास्त्रस्यादयश्च
मंत्राः ततोयजमानोमहाजलाशयेवभृथस्नानंकृत्वामण्डपमागत्य गुर्वादीनृत्विजः हि
रण्यादिदक्षिणांदत्वासोपस्कारांगांचदद्यात् गुरुश्च समस्तजगदुत्पत्तिप्रलयस्थि
त्यनुग्रहकारकः शिवःसानुचरस्सन् सर्वदासर्वकामदः इतिमंत्रेणाशिषंदद्यात् य
थाशक्तिब्राह्मणभोजनं कश्चिचण्ड [illegible] तिप्रतिक्रमः बाणलिंगेचलोहेच सिद्धलिंगे

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

२० स्वयंभुवि प्रतिमास्वसर्वास्वनचंडोधिकृताभवेदिति इतिचण्डपूजा अथचलप्रतिष्ठा बौ
धायनाद्युक्ता तत्रशुचौदेशे मंडपं तदतःप्रतीच्यामुदीच्यामीशान्यां वा कुंडं तदुत्तरतः स्ना
नोपकरणार्थमिष्टुकाने कृते वास्तुमंडपमध्येवेद्यांसर्वतोभद्रादिमंडपं तदुत्तरतः स्वस्ति
कोपरिशय्यास्थानं च कृत्वापूर्वदिने प्रतिष्ठादिने गणेशपूजनपुण्याहवाचनमातृपूजाभ्यु
दयिकश्राद्धानि कृत्वा मंडपे चतुरो वा कृत्विजश्च वृत्वा पूजयेत् ततो गुरुर्मंडपप्रतिष्ठाम
ग्निस्थापनं च कृत्वा स्थाप्यदेवस्यं नैवारं चरुं श्रपयित्वा अग्न्याग्नेयकाशादिसमिधां प्र
त्येकं अष्टसहस्रमष्टशतं वा प्रतिदैवतं लोकपालमंत्रैर्व्याहृतिभिर्वा जुहुयात् तावत्सं
ख्याकमाज्यहोमं कृत्वा स्थाप्यदेवताकमंत्रेण सप्तसमिन्नित्याज्याहुतीरष्टोत्तरशतं हुत्वा

स्तंहुत्वा अष्टसहस्रमष्टशतं वा स्थाप्यदेवतामंत्रेण पल भय मानागुरवे वरं दत्वा ततो
गुरुर्देवं पंचगव्यैः पंचामृतैश्च पृथक् तत्तन्मंत्रैः शंनोदेवी रितिसंस्नाव कलशे संस्नाप्य श्री
खंडाद्यैरनुलिप्य क्षालनादकेन प्रक्षाल्य पुनश्चतुर्भिः कलशैः समुद्रज्येष्ठा इत्यादिभिर्मंत्रैरभि
षिंच्य भद्रपीठे निवेश्याष्टौ कलशान् तोयपूर्णान् पूर्वादिक्रमेण संस्थाप्य पद्मपत्राण्
कुशान् शाल्मलदकं प्रस्रवणोदकं यवान् पुष्पाणि च क्रमेण निक्षिप्य स्थानक्रमेण स्नापये
त् तत्र मंत्राः आपो हि ष्ठेति त्र्यृचः हिरण्यवर्णाः इति चतस्रः पवमानः सुवर्जन इत्यनु
वाकश्चेति ततो वाससी परिधाप्योपवीतं दत्वा गंधपुष्पधूपदीपैः संपूज्य यरष्टभिर्दीपैर्नीराज्य
हिरण्यगर्भ इति अष्टभिर्हिरण्यशलाकाग्रहीत्वा चित्रंदेवानामिति [illegible]
[illegible] भिः संजयित्वा पुनर्मधुघृतशर्कराभिर्देवस्यले संजयेत् मंत्रां तेजन

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

प्र॰म॰

३०

जमीति वाक्यशेषः ततो भक्ष्यभोज्यादि दर्शादि दर्शयेत् तदाग्रे कोपि न तिष्ठेत ततो दर्भैर्बा
सी नोद्भान धारयेद् ब्राह्मण पुरुषसूक्तेन रुद्रा वश पात्रे पंचवर्णान्वितमन्नप्राशिष्यदेव नीराज्य
ॐ नमो भूतादि पतये दीप्तशूलधराया मापतये सर्वविद्याधिपतये रुद्राय नमः शिवमग हितकर्मा
स्कलं स्वाहेति बलिं दत्त्वाचामेत् ततो मंडलदेवता गंधादिनासंपूज्य स्थाप्य देवं तज्जलिंगमंत्रेणावा
ह्य कर्णिकायां प्रतिष्ठाद्य गंधाद्यैः संपूज्य कुंडमंडलदेवतानाममंत्रे दशदश तिलाहुतीर्हुत्वा शय्यायां
देवमारोप्य पुरुषसूक्तेन नारायणाभ्यां नमः ब्राह्मणस्सहोपतिष्ठेत् ततो देवपुरुषात्म
नेनमः प्राणात्मनेनमः इति शरीरे व्यापकं न्यसेत् प्रकृतितत्त्वाय नमो हृदि रसतत्त्वाय बस्तौ गं
धतत्त्वाय पादयोः श्रोत्रतत्त्वाय कर्णयोः त्वक्तत्त्वाय सर्वशरीरे चक्षुस्तत्त्वाय चक्षुषोः जिह्वात
त्त्वाय जिह्वायां घ्राणतत्त्वाय घ्राणे वाक्तत्त्वाय वाचि पाणितत्त्वाय पाण्योः पादतत्त्वाय पादयोः

२०

पायुतत्त्वाय पायौ उपस्थतत्त्वायोपस्थे पृथिवीतत्त्वाय पादयोः आपस्तत्त्वाय बस्तौ तेजस्तत्त्वाय
हृदि वायुतत्त्वाय घ्राणे आकाशतत्त्वाय शिरसि रजस्तत्त्वाय सत्वतत्त्वाय देहतत्त्वाय तिदेह ततो
पि पुरुषसूक्तन्यासं कृत्वा संपूज्याधिवासयेत् ततो मण्डलशय्यायामं ... नगतव्यं मंडलदेवता
नामुपहारान ... नेत्तत्र सर्वान्नं बहुल घृतान्नं सोदकभिदाय मात्या नमः ... माषान्न
य ब्रीह्यन्नं सघृतं निर्ऋतये नवनीतोदनं वरुणाय यवोदनं प्रातः पूर ... याद्देवमूर्त्स्थाप्य मूलम
न्त्रेणोपस्थाय घृतं चरुं ... लाऽभिघार्य मूलमंत्रेणाष्ट ... समष्टशतं वा मूलमंत्र ... हुत्वा घृत
ताव स्थत्वा अग्नये स्वाहा सोमाय स्वाहा धन्वन्तरये स्वाहा कुह्वै स्वाहा अनुमत्यै स्वाहा प्रजाप
तये परमेष्ठिने ब्रह्मणे अग्नये सोमाय अग्नये ... दाय अग्नये ऽनपतये प्रजापतये विश्वेभ्यो

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

प्र॰म॰

३८ देवेभ्यः सर्वेभ्यो देवेभ्यः सर्वेभ्यो भूतेभ्यः भूर्भुवस्स्वः अग्नये स्विष्टकृते स्वाहेति जुहुयात् ततो
यजमानो गुरवे वरं दद्यात् ततः दिते सूर्ये गुरुर्देवाभिमुखं देवं कृत्वा रत्नपुष्पमूलफलौषध्यादि दर्श
यित्वा ताम्रपात्रे शान्तिजलमादाय मूलमंत्रेण शतवारमभिमन्त्र्य देवशिरसि आशिष्यो त्ति
ष्ठ ब्रह्मणस्पत इत्युत्थाप्य विश्वतश्चक्षुरित्युपस्थाय देवस्य पुरस्तात् ॐ ब्रह्मविष्णुरुद्रेभ्यो न
मः दिक्पालेभ्यो नमः वसुभ्यो नमः रुद्रेभ्यो नमः आदित्येभ्य अश्विभ्यां धन्वंतर[illegible] सर्वेशाय
विश्वेभ्यो देवेभ्यो ब्रह्मणे नम इति जप्त्वा देवस्य पुरतो षजवाह[illegible] आपारवारादिकं दत्वा पुनः पू
जयित्वा मुद्रां प्रदर्श्य मूलमंत्रमष्टोत्तरशतं जप्त्वा स्तुत्वा नत्वा चम्यात्[illegible] कृताद्यक्षतां गानि समा
पयेत् ततो यजमानो दक्षिणां दद्यात् विप्रांश्च भोजयेद्यथाशक्ति त्रिकालं वा प्रतिष्ठा अथ
जीर्णो[illegible] विधिः आग्निपुराणे जीर्णोद्धारं[illegible] नामुद्धारविधिमावदे[illegible] लक्ष्म[illegible] त्वभ २

ग्नं च स्थूलं वज्रहतं तथा स[illegible] स्फुटितं व्यंगं लिंगमित्येवमादिकं इत्यादि[illegible] गानां स्था
ज्या पिंडी तथा वृषः लक्ष्मी। इस्ततवर्णादिभ्रमणताडिनास्थापितं स[illegible]लक्षणरहितं भग्नमंतक
शकली भूतं स्थूलपिं[illegible]काननुरूपं वज्रहतं विदारितं सपुटन्युब्जं स्फुटितमेकदेशभग्नं व्य
गं पिंडिकापणालादिरहितं आदिपदेन चंडा[illegible] स्पृष्टादीनां ग्रहणं पिंडीवृषयोः[illegible] लतयोरव
त्यागो नालिंगस्य चालितचलितं निम्नमत्यर्थविषमस्थितं दिङ्मूढपातितं लिंगं मध्यस्थं स्था
पितं तथा एवं[illegible] ध च संस्थाप्य निर्व्रणं च भवेद्यदि ति नाद[illegible]न प्रवाहेण तद्यात्रियते यदि ततो
न्यत्रापि संस्था[illegible] निम्नस्थानं भूभागान्निम्नायां भूम्यां वा स्थितम्
विषमस्थितं यत्र पूजादिकर्तुं न शक्यते तस्मिन्देशे व्यवस्थितं दिङ्मूढं विशेषचिह्नभावे पि उदग
त्रिस्ति दिक्सूत्रणालीकं पातितं गर्तादौ मध्यस्थं सम्पूर्णपिंडिकाश्रभ्रतगर्तप्रासादमध्यभागास्थि
तमि त्यपि कं चित् एवं विधमित्यनेन लक्ष्मास्थितः भग्नस्फुटितविद्युत्स्थतातिरिक्तानां ग्रहणम्

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

तेनजघन्यो निव्रणशद्धोपिरुक्षोक्षितोत्यत्ति रिक्तानामेवोपलक्षित: पीठाच्चालितलिंगं
निर्दोषन्तु भवेद्यदि ततोवैस्थापयेत्तत्र जपेद्लक्षमघोरकं जपेत्संदोषितेलिंगेश्वपचाद्येश्चसंवित
लिंगान्तरप्रतिष्ठाप्य विशुध्दिमधिगच्छतीति सिध्दान्तशेखरोक्तेः तत्रैव लिंगादीनाञ्चजीर्णो
नाद्धाद्युक्ते विधिरुद्धितो सर्वारिष्टविनाशार्थं सर्वप्राणिहितार्थकं लिंगस्यपिंडिकायाश्चप्र
तिमामुखलिंगयोः सर्वेषां परिवाराणां हर्म्यप्राकारयोस्तथा उध्दारश्चावृतिः प्रोक्तोथोध्दारे
तुरुच्यते आवृत्तिः पुनस्संस्कारः स्फुटितेखंडिते भग्ने दग्धेवाशनिनाऽग्निना उन्मत्तैश्शत्रुभिः
श्चारैकरिणाश्चान्तसाहिते लिंगपीठादिकेवापि विशीर्णेकालपर्ययात् देहंजीर्णं यथादेहीस्य
क्त्वान्यदुपगच्छति लिंगादीन्यतिजीर्णानि तथामुंचन्ति देवताः खंडितं चूर्णितं लिंगं प्रेताद्याश्चा
श्रयंतिच लिंगादावतत्वशून्यत्वात्तथाच ब्रह्मराक्षसाः कर्तुर्नृपाणा राष्ट्रस्यतद्ग्रामस्याशेषतः
पिडां कुर्वन्ति तद्ग्रामान् दुर्भिक्षमरणादिकं तस्मात्सर्वप्रयत्नेन कुर्यादुध्दा[illegible]णाद्यं स्वाय[illegible]वं चदैवं ३९

चबाणलिंगे तथैवच ऋषिभिश्चसुरैर्देवैस्तत्वविद्भिः प्रतिष्ठिते लिंगेजीर्णादुर्व्यपि नो[illegible]रतत्र
कार[illegible]तु इदमपिस्वायंभुवादिव्यतिरिक्तविषयं नतुदे[illegible]तद्यमङ्गनाशे तत्स्थानस्थापितेदा
नींनतादृ[illegible]व्या[illegible] विषयं स्वायंभुवादि लिंगानां जीर्णपीठपरिस्थि[illegible]ते उक्तेजीर्णादिभि[illegible]मा
नुषंतुपरित्यजेत् दिङ्मूढ[illegible]तितस्थानात् मध्यस्थंस्थाप[illegible]साहतं चोरा[illegible]श्चालितं[illegible] स्थापये
द्रर्णपु[illegible] स्फवर्णाद्यद लोहनिर्मितलिंगदेवादृ[illegible]ससंद[illegible]सज्जहूत्वापुनस्थापयेदि[illegible]र्थः आ
हृयादृक्षिणहा[illegible] कर्णनासाक्षि[illegible]नकां तादृशां परिवाराणां प्रतिमां वर्जयेत् यद्द्रव्यय[illegible]माण
-चलिंगं वाप्रतिमापिवा ता[illegible]तेनैवमानेन तद्द्रव्येण प्रकल्पयेत् कारयन्नान्यमानेन नान्यद्रव्य
णतत्पुनः नान्याकारे नान्यत्रस्थापयेत्तद्गुरूत्तमः आलसापद्लो[illegible]गेप्रासादेवातद[illegible] [illegible]
त्समीपगदे[illegible]शोस्थापयेद्बाधवर्जिते प्रासादपा[illegible] हर्म्यगोपुरमंडपादिके तदाकारवद्द्रव्ये[illegible]न्मा
[illegible]नतत्रकारये[illegible] कर्मयोग्या शिलाग्राह्यादृढाश्चतथावि[illegible] हीनद्रव्यस्तंहर्म्यश्रेष्ठैर्द्रव्यै[illegible]च

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

रेत् तिथिनक्षत्रवारादि तदर्थं न विचारयेत् जीर्णं चोद्धरयेद्विद्वान् अजीर्णं नैव चालयेत्
तथा अस्मान्न धारये जीर्णमजीर्णं रक्षयेद्बुधः सुस्थितं दुःस्थितं वापि शिवलिंगं न चालयेत्
शतेन स्थापनं कुर्यात् सहस्रेण तु चालनं अस्य श्लोकस्य व्याख्यार्थो वर्ण्यतेऽथ यथागमं नित्यपू
जादिभिर्युक्तं जीर्णाद्यमुपस्कृस्थितं हीनपूजादिभिर्लिंगमजीर्णमपि दुःस्थितं देवतास्थापि
तं लिंगं मोहान्निम्नत्वमागतं तल्लिंगं दुःस्थितं वापि तत्रैवेति निश्चितं सहस्राद्विकहोमेन
तस्य चालनमीरितं स्थापनशतहोमेन तस्य लिंगस्य चादितं एवं बहुविधैस्तैर्दोषाश्च बहुधो
दिताः परीक्ष्य बहुधा तांश्च जीर्णलिंगं समुद्धरेत् हयशीर्षगमपि जीर्णोद्धारविधिं कृत्वा
संक्षेपात्प्रब्रवीमिते चालिता पातिता दग्धा केनचित्पापकर्मणा चण्डा[illegible] यस्य संस्पर्शदूषिता व
ह्निनाचया स्वयमापतिता जीर्णनदीवेगादिपातिता अपत्यजलसंस्पर्शविप्रक्षतजदूषि[illegible]
पतिताम्लेच्छविण्मूत्रादिदूषिता सव्रणालक्षणापेतासंस्कार्यादेशिकेनतु भूमिलिंगमाध्वरप्रतिमा

चचंडालवतीसूतिका असंस्पर्श्यानिषिद्धस्पर्शाः संस्कार्या देशिकेन तु जीर्णकालबाहुल्येन[illegible]
सम्बंधेन वा विशीर्णसव्रणा एकदेशभग्ना देशिक उपासकः पूर्वोक्तेनावधानेन वैदिकेन स[illegible]त्तम अ
विलोद्धृतितामेव स्थापयेद्विधिना [illegible] पूर्वोक्तेन व[illegible]र्चायतिष्ठापक[illegible]ण एवं विधीना[illegible]ता
पीत्यन्वयः वक्ष्यमाणप्रकारेणाध्वतामित्यर्थः पूर्वपीठपरित्यज्य यद[illegible]दपि तद्भूतं तथा का व
धिना प्रासादे संन्निवेशयेत् दुष्टपूर्वासनं परित्यज्यान्यास्मिन् [illegible]प्रासादगत आसने यथा विधि
नाच[illegible]र्चास्था[illegible] विधिना पुनः स्थापयेदित्यर्थः अति[illegible]नथा[illegible]दारवीं शैलजामपि प
रित्यज्येत् [illegible] पूर्वोक्तविधिना गुरुः संहारविधिना [illegible]प्रातिलोम्येन मंत्रान् कृत्वा संहृत्य साध्यस्य
नारा[illegible]रक्षनं नृसिंहमंत्रेण होमद्रव्यमाज्यमन्यानादेशात् वृषसेया[illegible]लुमंत्रेणाद्भ्य
दाश[illegible] दारविंदाहयेत् हुत्वा द्रुहोत्रैलजोमाक्षिपेज्जले धातुजां रत्नजां चापि प्रक्षिपेन्मकरा[illegible]
अगाधे वान्यतोयवाक्षिपेन्नद्यां महा[illegible]ले वृषवृषोवार[illegible]याज्यमंत्रेण पशुपतेर्नो द्राहयादे[illegible]

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

त्रिविक्रमः यानमारोप्य चीर्णार्चाछायवस्त्रादिना गुरुः शंखदुंदुभिनिर्घोषैर्गीतवादित्रनिस्व
नैः नीत्वागाधं जलं रम्यं भागीरथ्यामथार्णवे विष्वक्सेनाय वीर्येण प्रक्षिपेत्तां तथा गुरुः यानमारो
प्यादित्यापूर्वोक्तं एवं प्रतिपादनं इति कर्तव्यता तदर्थं विष्वक्सेनोद्देशेन बीजेन गुरु भागीरथ्यादि
जले तां प्रतिमां क्षिपेदित्यर्थः रत्नानि क्षिप्तान्यादाय स्वयं दद्याद्गुरुदक्षिणां धेनवो दत्वा पंचवर्णेव
स्त्रा द्यलंकृता जीर्णाधारप्रदातव्या गुरवे विष्णुतुष्टये लिंगगर्तोक्षिप्तानि रत्नान्यादाय स्वयं यजमा
नो दद्या धेनूः पंचवाहमवस्त्राद्यलंकृता गुरवे दक्षिणां दद्यादित्यर्थः भोजनीया विष्णुभ[illegible]दयम
न्नमयाद्रितं त्रिरा[illegible]त्समयः कार्यः पंचस[illegible]मथापि वा बलिश्च विधिना देयो यथोक्तेन स[illegible]नम
यथोक्तेनांच लाप्रतिष्ठोक्तप्रकारेण ततो निवर्त्य दन्यां प्रतिमां लक्ष[illegible]न्वितां निवर्त्य स्थापयेत्
तत्क्षणादेव राजेंद्र तस्य दोषस्य शांतये संपातिया[illegible]पतिर्वी नोपेक्षां तत्र का[illegible]त् अपास्य पि[illegible] पूर्वामन्यां
तत्र निवेशयेत् यद्द्रव्याय[illegible]णाच [illegible]मूर्ति[illegible]र्तिता श्वोधताहरेः तद्[illegible] प्रमाण[illegible]सा

र्तिस्तत्र कीर्तिता यत्प्रमाणयदा[illegible] यन्मयां बंचमुद्धरेत् तत्प्रमाणतदा[illegible] तन्मानं तत्र विन्यसेत् वि
हाय पिंडिकां पू[illegible]तद्दिने चापरां न्यसेत् द्वितीये वा तृतीये वा दिवसे स्थापनं स्थिरे अत ऊर्ध्वं भवेद्[illegible] विधि
ना पिनेव शिले अनेनैव विधा[illegible]न लेप्यादीरक विस[illegible]येत् लेप्यादीन्कुड्यलिख[illegible] प्रतिष्ठापिता[illegible]
माः अन्यद्धि[illegible]त्प्रमाण तदाकृति एष संक्षेपतः प्रोक्तो जीर्णोद्धारविधि[illegible] सर्वेषामेव देवा[illegible]
मेष साधारणस्मृतः यो जीर्णविधिना[illegible] संस्कुर्यान्मानवो भुवि फ[illegible]दशगु[illegible] तस्य मूल[illegible]स्य त्वरा[illegible]
वापीकूपतडागानां संरथा[illegible]सदानच प्रतिमानां सभानां च संस्कर्ता यो नरो भुवि पुण्यं शतगुणं तस्य भवे
न्मूलान्नरा[illegible] संशयात्र न कर्तव्यो जीर्णसंस्कारकर्मणि मूलाद्दशगुणं प्रोक्तं पुण्यं कूपप्रतिष्ठितप्रतिष्ठित
मिति भावेक्तः प्रतिमायां शतगुण कूपादेः परिकीर्तितं प्रतिमादेर्दशगुणं जीर्णस[illegible]णयद[illegible]त् कूपप्र
तिमायोर्दशग[illegible]शतगु[illegible]योरल्पत्वमहत्वापेक्षया व्यवस्था [illegible]ग्निपुरा[illegible] स्कारस्य[illegible]दुरस्थ[illegible] वापीर[illegible]
लिंगं न चालयेत् ज्ञानेन स्थापनं कुर्यात् सहस्रेण तु चालनं पूजादिभिश्च संयुक्तं जीर्णाद्यमपि सास्र
तं पूजया रहितं यत्तद्दुष्टमपि दुःस्थितं अयं च चालननिषेधविधिना तिरेकेण शतसहस्रसंख्यानुक

शतसहस्रसंख्येनुक्तसंख्येयावद्रोगते गोश्राश्वश्चैतत्रैवबहूपकारित्वात्त्वः सहस्रशतान्यमित्या
दोवाहुल्येनदर्शनात्रेतिन्यायविदः सिद्धान्तशेखरेतुहोमगतेयंसंख्येस्तंयदर्पितत्रैव असभि
मुनिभिर्देवैःस्तत्वविद्भिःप्रतिष्ठितं जीर्णवाप्यथवाभग्नंविधिनापिनचालयेत् यदितत्तदस्त्रादिप्र
तिष्ठापितत्तद्व्यक्तिविषयंनतुदेवात्तद्व्यक्तिनाशेनतत्स्थानस्थापितेदानींतनतादृशव्यक्तिविषयम्
जीर्णोद्धारप्रकाराप्यत्रैव याम्यमण्डपमीशान्यप्रत्यक्द्वारेकृततोरणं विधायद्वारपूजादिस्थंडिलसंप्रपू
जयेत् द्वारपूजादिशिवकुंभपूजांतमितित्रिविक्रमः मन्त्रानुसंतर्प्यसंपूज्यवास्तुदेवाश्रपूर्ववत्
दिग्बलिंचबहिर्दत्वासमाचम्यस्वयंगुरुः ब्राह्मणान्भोजयित्वातुशंभुं विज्ञापयेत्ततः दुष्टलिंगभेद
शंभोशान्तिमुद्धरणस्यचेत् रुचिस्तवास्तुविधिनाअधितिष्ठास्वमांशिव एवंविज्ञाप्यदेवेशंशांति
होमंसमाचरेत् मध्वाज्यक्षीरदूर्वाभिमूलेनाष्टाधिकंशतं ततोलिंगंचसंस्थाप्यपूजयेत्स्थंडिले
तथा लिंगलिंगाधिष्ठितदेवतास्थंडिलस्थाप्येत्यर्थः ॐव्यापकेश्वरायेतिनाम्नातेनशिवार्च ४२

नंच ॐव्यापकेश्वरायनमः शि॰ रि॰ ॐव्यापकेश्वरशिरसेनमः इत्याद्यूह्यं इत्यंगमन्त्राः
ततस्तान्नाञ्जलिंवारयदस्त्रवधः सत्वःकपिहयःकश्चित् लिंगमा[illegible]स्या[illegible]ति [illegible]गस्त्वा
शिवा[illegible] भय [illegible]श्चतत्रगच्छतु विध[illegible]वि[illegible]श्वरेःशंभुःशंभुरत्रभविष्यति सहस्रतीप्र[illegible]गेच[illegible] पाशु
पतानुना हुत्वाशां[illegible] बुना प्रस्थिस[illegible] कु[illegible] ज[illegible]ततः ब्रह्मा[illegible]णापिंडिलिंगात्मकदेवताभागत्य
संस्थ[illegible] थपा[illegible]पतास्त्र हुत्वाशां[illegible] कलशा[illegible]नदेवसाअक्षि कुशैश्चसंस्पृष्ट्वा[illegible]मसंख्यमपाशुपतम
न्त्रंजपेत् दत्वार्घ्यंचवि[illegible]मेनतत्वनत्व[illegible]थिपांस्ततः मूर्तिमूर्तीश्वरान्लिंगपिंडिकारा[illegible]जानुगुरुःवि
सृज्यस्वा[illegible]पाशु[illegible]वृषस्कंदस्थयातथा रज्जावि[illegible]तयानीत्वाशे[illegible]मन्त्रंगृण[illegible]नैः तज्जलेनिःक्षि
पेन्मंत्रापुष्ट[illegible]ॐ[illegible]याक्रुतं ततश्चयादि[illegible]तीनांचवास्तुशाद्ध्येशतशां[illegible]रक्षांविधायतत्[illegible]ग्निमहा
पाशुपतास्त्रतः लिंगमन्यत्ततस्तत्स्थापयेद्वि[illegible]वत्ततः विलोमनपराङ्मुखसंस्[illegible] तत्वतत्वा[illegible]प
मूर्तिमूर्ती[illegible]विरावक्ष्य[illegible]सिद्धान्तशेखरे जीर्णोद्धारविधि[illegible]यसमासात्तात्रैवोदितं इशान्यांदक्षिणेवाथ
मण्डपंपश्चिमाभ[illegible] कुर्वीतपूर्ववत्[illegible]वेदिकास्यचैक[illegible]रणं पूर्वव[illegible]र्वस्तंभादि द्वारपा[illegible]चे[illegible]र्यास्थंडि

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

लग्नो शिवार्चनं मन्त्राणां देवस्थापितकलानां अंतर्बलिं दद्यात् शैवभक्तांश्च भोजयेदिति शिवभ
क्तान् पूजयेच्चेति त्रिविक्रमान् द्विजान् कर्मकारादींश्च ततो विज्ञापयेच्छिवं दोषैर्लिङ्गमिदं दुष्टं शांतिरः
स्त्वस्य चोध्यतो तस्मात्त्वं विधानेन माधिष्ठि श्च महेश्वर भवत्विति स्वस्तरो रुत्तद्वितीयद्गुरुः तेनाशिवेनप्रोक्त
वचो गुरुः भावयेत् चिताप्येव शिवभक्ताः शांतिहोमं समाचरेत् मधुनाज्येन दग्धेन दूर्वाभिर्मूलमन्त्रतः
शतमष्टाधिकं मन्त्रप्रत्येकं जुहुयात्ततः मंत्रमूलमग्न मुत्त्वार्येत्यर्थः त्रिभिश्च मधुरैस्सार्धं समिधाघोरमन्त्रत -
शास्त्यर्थवर्तुलं कुंडे सहस्रं जुहुयाद्गुरुः अथवास्त्रेणजुहुयाद्ध्याहुतिभिश्च पूर्णया बध्नीयात्कंकणं हेम लिंगस्योत्ता
नके करे लिंगस्योत्तानकरं भावयित्वा तत्रैहेमं कंकणं बध्नीयादित्यर्थः लिंगस्याप्यरंपूज्य पूर्वोक्तविधेनांततः
सांगसंपूजयेत् क्रमयास्यां देव्यापके श्वरं लिंगाश्रितानि भूतानि ताडयेदस्त्रमंत्रतः योनिकानि च भूता
नि तिष्ठंत्यात्रिस्य लिंगकं त्यक्त्वा शिवाज्ञया तानि व्रजन्तु स्थानमीप्सितं विद्याविद्येश्वरैर्युक्तः शिवो लिंगो
भविष्यति इति स्वा शिवस्याज्ञा ततो भाग ये गुरुः हुत्वाहुत्वा स्त्रमंत्रेण तथा पाशुपतास्त्र प्रतिभागं सह
स्त्रं च सिंचेच्छान्तिघटादकैः ब्रह्मशिलापिंडो लिंगाग्र भागत्रयं संस्कर्तुं त्रिसहस्रमस्त्रेण हुत्वा तेन प्रतिभागं ४३

कलशं सहस्रेणाभिषिंचेदित्यर्थः मूलमध्याग्रके दर्भस्य च जपमाहरन् ब्रह्मशि
लामूलं पिंडिमध्यं न लिंगमन्त्रेण दर्भैः स्पृशेदित्यर्थः प्राग्वत्पाशुपतास्त्रं जपेद्योम
स्यसंख्यया सद्योजातादिवक्त्रैपुरद्याद्दर्घपरा मुखं दुष्टलिंगप्रतिपत्तिमाह सो
धभूमौ परित्याज्य दारुजं चाग्निना दहेत् सोधरं धानिर्मितं लिंगं त्यजेत नकार्य
इत्यर्थः ततस्तद्धिश्वरान् लिंगान् मूर्तिमूर्तीश्वरानपि लिंगस्थान् विसृजेन्मंत्री पाठ ब्र
ह्मशिलागतान् वृषस्थानू विसृजेत्तद्वद्गमूर्तिस्थितानपि ततः स्वर्णपाशेन रज्वा
चर्मजातया वृषस्कंधस्थया बध्वा लिंगपीठं च वर्मणा शिवमस्त्रेति राद्धाह्य सज्जनेप्या
हरद्गुरुः उद्धारार्थं च लिंगस्यतौ वृषोप्रेरयेत्ततः वाहनीस्वात्तत लिंगपीठं ब्रह्मशिलाद्गु
रथाधिक समारोप्य समुद्रे निक्षिपेत्ततः स्थलालिंगौ धृतो बध्वा गतं चात्र षयेद्गुरुः सो

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

परित्यज्य दारुजं चानले दहेत् सर्वाणि निक्षिपेत्तोये लिंगं वा प्रतिमादिकं ततः पाशुपता
स्त्रेण शान्त्यर्थं जुहुयाद्धुतं लोकपालानुभिस्तद्दत् वास्तुशांत्यै शतं शतं प्रतिदेवतं शतं जुहु
यादित्यर्थः रक्षां कुर्याच्च तद्धर्मेम हापाशुपताणुना तन्मानं तन्मयं लिंगं तत्र संस्थापयेत्सु
नः प्रतिष्ठोक्तेन मार्गेण सर्वकर्म समाचरेत् हर्म्यस्थपरिवाराणां प्राकारादेः समृद्धतो
अयमत्र निर्गलितोर्थः लक्ष्याच्छित स्फुटित विशीर्ण स्वपक्षसेवितानां लिंगानां तादृशा
नां बाहुपादकरनासास्यहीनानां प्रतिमानां चायुधयुक्तप्रकारेण चालनं जलाद्योगति
पादनं च कृत्वा नूतनप्रकारेण तस्मिन्नेव स्थाने पूर्वसजातीयद्रव्यनिर्मितं तन्मानं तदाकारं
लिंगं तादृशीं प्रतिमां च स्थापयेत् अतिजीर्णमिति पूर्वोक्ताद्वयशीर्षवाक्यात् पीठाच्च चा
लितलिंगमिति खजत्नुसदोषितलिंगमिति बाहुपादशिरो[illegible]नामितिय द्रव्यं य[illegible]मायां

[illegible]सि[illegible]तशेखरोक्तः अस्माद्वचाक्यात् निश्चयस्तत्तिपत्तिप्रयोजकदोषाभावाच्च
न्युब्जनिम्नविषमस्थदिङ्मूढानां वेधस्या[illegible]ननं तेषामेव पुनस्थापनं भग्नचूर्णितया
स्त एव येषां नास्थापनं अनेकशकलत्व चूर्णितत्वेन च न[illegible]धारपुनर[illegible]पन भाव
ध्यार्थप्रवृत्तेः चालितचालितया[illegible]पतितमध्य स्थानां तु नोधारा[illegible]स्याग:
किन्तु तेषा[illegible]व पुनस्[illegible]पनमु[illegible]तस्या[illegible]संभावान्निदुष्[illegible]प्रा[illegible]पत्तिर्विधान
वृत्तेश्च एतेन[illegible]नदीवेगापहृतोन्मत्तशत्रुचोरैरपहृतस्त्याद्यपहृतानां लाभे तान्येव पुन
स्थाप्यानि तेषामलाभे तु तादृशान्यन्यानि स्थापितानि निषिद्धस्पर्शदूषितानि निषि
द्धजलस्पृष्टचित्रक्षतजदूषितपतितान्[illegible]चर्चितश्लेष्मविण्मूत्रादिदूषितानां स्वस्थान
स्थितानामेव पुनः संस्कारेणोद्धरणं नापित्तत्तिपतिः अतिजीर्णमिति[illegible]चालितमिति

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

84 सदोषित लिंगमितिपूर्वोक्ताद्वाक्यनिचयात् । अनुद्धृता नामेव तत्रैव संभावात्स्थलां
तरनयनविधानाभावाच्च एतेन स्वस्थानादचलितस्या विकृतस्य चत्याग विधिरुद्धृत
दग्धादेरप्येवमेवेति व्यवस्था । स्थानाच्चलितस्य तु पुनस्तत्रैव प्रतिष्ठा स्थानान्तर विधा
नाभावाच्चलितस्य विकृतस्य च त्यागस्ताद्दशस्यान्यस्य प्रतिष्ठा च स्थूले पूर्वपिंडब्रह्मशि
ला प्युद्धारः प्रतिपत्तिविधिना पिंडिकान्तरा निवेशश्च व्यंगे तु पूर्वपिंडिकादीनां भग्नत्वए
मेव पिंडिकाद्यभावे तत्पिंडिकाद्यन्तरस्थापनमात्र मित्यादि दुष्टलिंगानामित्यग्निपुराण
वाक्यं लिंगे पीठादिके वापीति सिद्धान्तशेखरवाक्यात् पूर्वपीठं परित्यज्येति हयशीर्षवाक्या
च्च सुवर्णादिनिर्मितभंगादौ तु तेन सुवर्णादिना तादृशेनावरपरिमाणं च लिंगादि कृत्वात
त्रैव पुनस्थाप्यं रत्नजाय दिग्धा स्वकांतिं न जहातिचेत् न दोषः स्थाप्याते त्रिविक्रमः

लोहाद्यच्छिन्नाभि त्याग मिति शिवा तशेखरवाक्यात् धातुजं रत्नजामपीति वा क
त् इतिजीर्णोद्धारविधिः यजमानस्याचार्यो दक्षिणस्यामीशान्यां वा पश्चिमद्वारेकतोर
णं मण्डपं तन्मध्यभागे वेदिं पूर्वभागे वर्तुलं चतुरस्रं वा कुंडं स्थंडिलं वा पश्चिमे वास्तुपीठमुत्तर
वालुकया स्थंडिलं च कृत्वा करोति स्मृत्वा मोरुफलाद्युक्तगुणफलकामो स्म प्रतिमायां तु दशगु
णफलकामो वा जीर्णादिदोषदुष्टस्य लिंगप्रतिमाया उद्धारमुत्तरायणं करिष्ये इति संकल्पयेत्
पिंडिकाद्यग्ररूप्रसादकलशेषितु ईश्वरगतिकं मइति विशेषः सयत्रेश्वरप्रीतिकामो वा तत
गणेशपूजास्वस्तिवाचन मातृपूजा नांदिश्राद्धानि नूतनप्रतिष्ठावत्कृत्वा तद्दशब्रह्माचार्य
सदस्यान्द्वात्रिंशत्षोडशाष्टौ चतुरो कालेन द्वारपालश्चाष्टौ चतुरो वा कृत्वालंकार वस्त्रगंधपुष्पा
दिभिस्तान्पूजयेत् अथाचार्यो गंडपपूजनादि शिवकुंभपूजान्तं कृत्वा वास्तुमंडले महायज्ञदेवता

प्र·म·

४६ देवतास्थापनं कृत्वा पीठादीप्रणवेनासनं दत्वा ॐ व्यापकेश्वर एह्येहि नमः ॐ व्यापकेश्वर हृदयाय॰
व्यापकेश्वरशिरसे॰ व्यापके॰ शिखा॰ व्या॰ कव॰ व्या॰ नेत्र॰ व्या॰ अस्त्रा॰ इति मंत्रैस्समर्चयेत्
योऽन्यनूतन देवतातरा स्थिरे मूलमंत्रेणार्चयेत् ततो निस्थाप्य लिंगं चारुणार्थ मूलमंत्रेण ति
लाहुतिसहस्रं हुत्वा मंडलदेवता होमं पूर्णाहुतिं च कृत्वा जीर्णभग्नमिदं देवसर्वदोषावहं नृणां।
अस्याधारे स्थितश्शांति शास्त्रास्मिन् कथितात्तयाजीर्णोद्धार॰ विधानं च पराश्र्यहंतावहं तत्राधि[illegible]
तान्देवप्राधर॰ मिलवाज्ञयेति देवस्य जीर्णदोषश्रावयित्वा शिल्पियुतः सागशिवविस्र[illegible] यजमानस्य
सौवर्णकंकणं बध्वा सौवर्णखनित्रेणाध्वसरथमं रा[illegible]प्यतरूछाये पर्यंतदेशवृक्षमूले आगाधनदीरु
देवा वामदेशेनोद्धारयेत् ग्रामि[illegible]नुप्रवर्णेन क्षिपेत् दारुजं चेत् दुत्तरेदहेत् रत्नजं लिंगं यदि निज
कांतिमद्देवभवति तदा देवपूर्ववत्स्थापयेत् स्कवणा[illegible]यतदेचसाग्रं कृत्वा स्थापयेत् प्रसादेत्व[illegible] विशेषः [illegible] ४६

प्र·ति· ॥सोऽपनूतनप्रासादसिद्धिपर्यंतं खङ्गादिकमर्चयित्वा प्रासादे सिद्धे खङ्गादिमं भा न्य२
४७ ॥न्यथास्थानं प्रतिष्ठाकालेन्यस्य यजमानमभिषिंचेत् ततो लिंगप्रतिमां वा तन्वै
॥व विधिवत्संस्थाप्य [illegible] नाथो रित्यादि मंत्रा नूपठित्वा स्थिरीकृत्य कृताञ्जलिः
॥प्रार्थयेत् ॥ ज्ञानतोऽज्ञानतो वापि यथोक्तं न कृतं यदि त त्सर्वं पूर्णमेवास्तु
॥त्वत्प्रसादान्महेश्वर॥ कर्तृरंगः प्रजानां च शांतिर्भवतु सर्वदा अस्माकं शिल्पि
नां चैव सुप्रीतो भव सर्वदेति इति श्रीसिंगेश्वरंशावतंस श्रीमहाराजाधिराज भगवं
तदेवादिष्टेन मीमांसक शंकर भट्टात्मज भट्टनीलकंठेन कृते भगवंतभास्करे प्रतिष्ठा
मयूखः समाप्तः ॥ संपूर्णः ॥ ॥ ॥ संवत् १८५० ॥
ग्रंथसंख्या १०००

Indira Gandhi National
Centre for the Arts

v/

Ashraf Dhar Shastri

Indira Gandhi National
Centre for the Arts